

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Zobrazení lidské figury ve výtvarném projevu předškolního dítěte

Bakalářská práce

Marie Nečasová

vedoucí diplomové práce
Mgr. Jana Kouřilová

**České Budějovice
2007**

ANOTACE

Práce je zaměřena na kresbu lidské figury a její vývoj ve výtvarném projevu u dítěte předškolního věku. Je v ní charakterizováno předškolní období z hlediska jednotlivých vývojových oblastí dítěte a sledován je posun dítěte v kresbě lidské postavy a v celkovém zpracování obrázku. Na vzorku dětí jsou doloženy některé znaky a prvky zobrazení lidské figury u předškolního dítěte.

Anglický překlad:

The study is targets the drawing of the human figure and it's progression in the creative express by the preschool age child. There is preschool age distinguished from the wiew of the single developmental fields of the child in drawing of the human figure and in general elaboration of the picture. On the specimen of the children there are documented some signs and items of the human's figure depiction by the preschool age child.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci, vypracovala zcela samostatně s použitím literatury a informačních zdrojů, které jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Poděkování:

Děkuji vedoucí bakalářské práce, Mgr. Janě Kouřilové, za účinnou pomoc, důležité připomínky, nápady, impulsy, podněty a cenné rady, které mi poskytla v době, kdy jsem dané téma zpracovávala, také za její jistou dávku „shovívavosti“. Dále děkuji paní ředitelce Milušce a paní učitelce Sylvě ze třídy starších dětí z mateřské školy, kde mi umožnily získat materiály k vypracování praktické části a v neposlední řadě chci poděkovat všem, kteří se mnou tvorbu této práce prožívali, zvláště pak své matce a Jarkovi.

OBSAH

ÚVOD.....	7
-----------	---

TEORETICKÁ ČÁST

1.Charakteristika předškolního období.....	8
1.1. Důležité „kompetence“ a některé charakteristiky vývojových oblastí předškolního dítěte.....	11
2. Vývoj výtvarného projevu.....	15
2.1 Člověk a kreslení.....	16
2.2 Stádia vývoje myšlenkových operací a vývoj dětského výtvarného projevu podle Piageta.....	17
2.2.1 Vývoj výtvarného projevu a zobrazení lidské figury předškolního dítěte.....	18
2.2.2 Charakteristické rysy kresby předškolních dětí rozdělených do věkových skupin.....	22

PRAKTICKÁ ČÁST

1. Cíle výzkumu a pracovní hypotézy.....	25
2. Charakteristika vzorku dětí.....	25
3. Metody, formy a popis práce s dětmi.....	26
4. Popis a interpretace obrázků.....	27
5. Výsledky hypotéz.....	65
5.1 Výsledky výzkumu.....	66

Závěr.....	68
-------------------	-----------

Seznam použité a citované literatury.....	69
--	-----------

Seznam obrazových a textových příloh.....	70
--	-----------

ÚVOD

Dětská kresba, stejně jako dětský svět, je něco, co je pro dospělého plné tajů, nevinnosti, fantazie, naivních představ a bezelstných myšlenek a možná i zvláštností. A přece jsme všichni byli malí. Jak to, že si nedokážeme vzpomenout na to, jaké to bylo?

V kresbě člověk zračí svoji osobitost, aniž chce a nebo ne, stačí na ni pohlednout a je z části odhalen. Stejně tak je tomu i u kresby dětí, které do ni vkládají vše a naplno a v předškolním věku je pro ně jednou z nejoblíbenějších činností.

Pro svůj užší vztah k výtvarnu obecně, pro lásku k tajům a zvláštnostem a také z čisté zvědavosti a zájmu o dětský výtvarný projev, jsem si vybrala jako téma pro svou bakalářskou práci „Zobrazení lidské figury ve výtvarném projevu předškolního dítěte“.

V teoretické části se zabývám obecnou charakteristikou vývojových oblastí dětí v předškolním věku a následně výtvarným vývojem dětí a jejich zobrazováním lidské postavy od prvopočátků do konce předškolního období.

V praktické části se zaměřuji na individuální vývoj kresby postavy dětí, na rozbor kreseb a jejich porovnávání.

V závěru shrnuji zjištěné skutečnosti a uvádím některé výsledky výzkumné studie.

„Tou největší a přitom člověku nejbližší
záhadou světa je člověk sám.“

(C.G.Jung, 2000, s.17)

TEORETICKÁ ČÁST

1. Charakteristika předškolního období

O dítě předškolního věku - o to, jak ho vzdělávat, jak na něj výchovně působit, o to, jak se vlastně dítě v tomto věku vyvíjí, jaké vlivy na něj v celé jeho komplexnosti působí a to, jak a čím se projevuje, co potřebuje - se s neutuchajícím zájmem zabývají nejrůznější typy vědců a pracovníků z všemožných oblastí lidského zájmu. Jsou to především sociologové, pedagogičtí pracovníci, psychologové, lékaři i umělci atd. Naším prvním a velice významným myslitelem, který se zabýval také předškolními dětmi byl Jan Amos Komenský, člověk, který žil na vrcholu renesance a počátku baroka. Ve světě to byli J.J. Rousseau, H. Pestalozzi, F. Fröbel, M. Montessori a nespočet dalších významných osobností, co položily základní otázky a odpovědi týkající se potřeb, psychiky, vývoje a pedagogického vedení předškolního dítěte. Však do dnešní doby prošly jejich názory řadou revolučních poznání a objevů, jenž do nich byly včleněny. Jedno je ale nyní jisté:

Za předškolní věk, který navazuje na batolecí období, je chápáno poměrně široké časové rozpětí od 3 do 6ti let věku dítěte. Pro toto období je typická velká dynamika v jednotlivých oblastech vývoje.

Pro předškolní dítě v této době charakteristická stabilizace vlastní pozice ve světě a také diferenciací jeho vztahu ke světu. V poznání světa pomáhá dítěti představivost, kdy informace zpracovává fantazií a intuitivním uvažováním, které ale ještě není regulováno logikou. Dítě

přízpůsobuje svojí představu vlastním potřebám a možnostem poznání. Z období batolete přetrvává egocentrismus, jenž ovlivňuje uvažování a komunikaci, protože dítě ulpívá na svém pohledu a ten pro ně představuje určitý pocit jistoty. Pro předškolní věk je také typické označení období iniciativy, kdy má dítě potřebu něco zvládnout, vytvořit a tím si potvrdit svoje kvality. K postupnému rozlišování dochází i v oblasti sociální. Předškolní období je třeba chápat jako fázi, v níž se dítě připravuje na život ve společnosti. Pro to, aby se tomu tak stalo, musí dítě přijmout řád, který upravuje chování k různým lidem. Učí se prosazovat i spolupracovat (což je důležité především v rovnocenné skupině vrstevníků). Vývojově podmíněné změny se odrážejí ve hře. Nově se v chování projevuje sdílená aktivita, která vyžaduje jak sebeprosazení, tak prosociální chování (Vágnerová, 2005).

Americké psychologičky Allen a Marotz (2005) uvádějí, že děti v předškolním období jsou plné energie, zvědavosti a nadšení. Neustále jsou v pohybu a do všeho, co je zaujme, se pouštějí naplno. V předškolním věku se u dětí rozvíjejí schopnosti v oblasti jemné i hrubé motoriky. Výrazně se rozšiřuje slovní zásoba a rozvíjí se intelekt. Dítě se může přesněji vyjadřovat, dokáže plánovat dopředu a lépe řešit problémy. Ve všem, co dítě dělá (ať je to hra, malování vyprávění), se projevuje kreativita a fantazie. Dítě v předškolním věku je velmi pevně přesvědčené o pravdivosti svých názorů, ale začíná si také uvědomovat potřeby ostatních a do určité míry začíná získávat kontrolu nad svým chováním. Předškolák touží po vlastní nezávislosti, ale přitom se neustále potřebuje ujišťovat, že mu někdo dospělý pomůže, že ho podpoří, utěší nebo zachrání, pokud to bude potřeba.

1.1. Důležité „kompetence“ a některé charakteristiky vývojových oblastí předškolního dítěte

Podle informací z webových stránek www.pppbruntal.cz/texty/scholarita03.html (převzato dne 15.2.2007) pedagogicko-psychologické poradny Bruntál, je:

„Nejdůležitějším vývojovým úkolem v předškolním věku zapojení dítěte do širšího sociálního prostředí.“ A dále se zde uvádí: Dítě vstupuje do mateřské školy, mělo by být připraveno navazovat vztahy mimo rodinu. V mateřské škole může získat to, co v rodině nemá, může zde realizovat svůj hlavní zájem a to aktivní a iniciativní sebeprosazení ve skupině vrstevníků. Důležité v období dítěte předškolního věku jsou - nejen podle Vágnerové (1997, 2005), Allen a Marotz (2005), ale i podle těchto webových stran - jednotlivé vývoje v těchto oblastech a v nich:

Osobnostní a sociální vývoj

Tento vývoj v sobě zahrnuje širokou oblast, která vypovídá o tom, jak dítě vnímá nejen samo sebe, ale také své vztahy s ostatními. Týká se chování dítěte a jeho reakcí na pracovní a hrací aktivity, vazeb s rodiči, širší rodinou, jeho opatrovníky a vztahů k sourozencům a kamarádům.

V tomto období je pro sociální oblast typický přesah rodiny a rozvoj vztahů s vrstevníky, základní aspekty osobnostního a sociálního vývoje tvoří ženská a mužská role, nezávislost, morálka, důvěra, přijímání pravidel a zákonů (Vágnerová, 2005; Allen, Marotz, 2005).

I když je v tomto období pro dítě z hlediska socializace nejvýznamnější rodina (důležitým faktorem pro osobnostní vývoj jsou pro dítě kulturní hodnoty rodiny), začíná se se socializací do širšího prostředí. V mateřské škole dítě navazuje nové, další vztahy – s kamarády, s učitelkami. Osvojuje si zde nové role (roli žáka, kamaráda) a vyplývají některé jeho osobnostní vlastnosti (dominantnost, bázlivost, oblíba atd). Jak je dítě zralé se mimo jiné odrazí na tom, jak je schopno navazovat nové vztahy. Tyto vztahy nejsou nijak trvalé. Při výběru kamaráda se předškolní dítě řídí např. pohlavím, zevnějškem nebo tím, jak atraktivní hračku jeho kamarád vlastní. Rozvoj sociálních vlastností je také patrný ve hře. Předškolní dítě je schopné při hře kooperace, podřídit se pravidlům úkolové hry. Ve hře může docházet k transformaci zvýšené agresivity ze soupeření.

Vývoj řeči

V předškolním období dochází u dítěte ke zdokonalení v řeči. Řeč se stává hlavním způsobem komunikace. Dítě si postupně osvojuje znalost slov a gramatických pravidel a získává schopnost řečově vyjadřovat své myšlenky. Zejména je zřejmý posun ve výslovnosti jednotlivých hlásek (z nepřesné výslovnosti hlásek ve třech letech až k požadavku bezchybné výslovnosti při vstupu do školy). K pokrokům dochází také ve skladbě řeči. Na základě nápodoby dospělých dítě začíná používat složitější souvětí, nejdříve souřadná, později podřadná. V používání gramatických pravidel se mohou ještě objevovat chyby.

Jazyk předškolního dítěte koresponduje s úrovní myšlení, je chápán na úrovni, která odpovídá stupni rozvoje poznávacích procesů. Děti verbální kompetence rozvíjejí především v komunikaci s dospělými lidmi. Vyskytuje se tzv. egocentrická řeč (dítě hlasitě komentuje svou činnost samo pro sebe, nehledá a nepotřebuje „publikum“). Egocentrická řeč je zkratkovitá, ale stává se vyjádřením pocitů, způsobem jednání k sobě samému, prostředkem uvažování, nástrojem myšlení, ale i usnadněním zapamatování si. Řeč určená pro sebe má jiný obsah i formu, než by měla komunikace, která by počítala s partnerem (Vágnerová, 2005).

Dítě se potřebuje ještě více orientovat ve světě a manifestuje se aktivitou v poznávání a růstem aktivní slovní zásoby (ze cca. 1000 slov ve 3 letech až na 5000 slov v 6 letech). Nelze si nepovšimnout toho, jak velký má dítě zájem o řeč - rádo vypráví, zpívá, poslouchá pohádky, učí se říkankám. Řeč má nejen funkci poznávací a komunikační, ale i funkci regulační. Vlastní chování se usměrňuje nejprve ve formě hlasité řeči, až později dochází k rozvoji řeči vnitřní.

Percepční vývoj

Vývoj percepce se vztahuje k tomu, nakolik je dítě samo schopné využívat informací, které získá pomocí smyslů: zraku, sluchu, hmatu, čichu, chuti a vnímání pozice těla. Při vnímání neboli percepci jde o to, jak se daný smysl nebo kombinace vícero smyslů využívá. V předškolním období mají pro děti v oblasti vnímání jako v období kojeneckém a batolecím význam dotykové smysly - hmat, dále chuť, stále více se zapojují smysly dálkové (zrakové a sluchové vnímání). Vnímání má charakter globální - dítě ještě nerozlišuje jemné detaily, vnímá celistvě. Ke konci předškolního věku narůstá schopnost diferencovaného vnímání, což je i požadavek pro úspěšný nástup do školy.

Vývoj poznávacích procesů (kognice)

Percepční procesy je velice těžké oddělovat od procesů kognitivních.

Kognitivní vývoj se týká rozvoje intelektu a mentálních schopností dítěte. Pozorovací (kognitivní) schopnost v sobě zahrnuje zachycování, zpracovávání a třídění informací a posléze jejich adekvátní využití. K tomu patří i takové aktivity, jako je zjišťování, interpretace, klasifikování a uchovávání informací. To znamená u starších dětí to, „že jsou schopné hodnotit různé myšlenky, dělat rozhodnutí, řešit problémy, rozumět pravidlům, myslet dopředu a představovat si různé možnosti a následky. Kognitivní vývoj je stálý proces interakce mezi dítětem nebo událostmi v jeho okolí“ (Allen a Mrotz, 2005, s. 33).

Předškolní dítě vykazuje dobrou úroveň konkrétní paměti, zejména ve spojení se zrakovým vnímáním (má zájem o vizuální hry např. Pexeso) a řečí (reprodukuje říkanky, pohádky). V činnostech, které jsou charakteristické pro předškolní věk (úkolové hry, kreslení), se začíná s formováním záměrné pozornosti, ale schopnost koncentrovat se je pouze krátkodobá.

Myšlení dítěte předškolního věku se váže na názorné poznání a ne vždy se zde uplatní principy logiky. V úsudkových činnostech dovede dítě posuzovat jen jeden parametr (např. při porovnávání množství tekutiny ve skleničce se řídí pouze její výškou, ale už ne šířkou). Piaget tuto vývojovou fázi označuje jako období názorného (intuitivního) myšlení (Vágnerová, 2005). V myšlení předškolního dítěte se projevuje egocentrismus (dítě subjektivně posuzuje dění ze svého zorného úhlu) a magičnost - přání dítěte a fantazie zkreslují jeho úsudek. Také se projevuje myšlení arteficialistické - dítě si myslí, že všechno kolem něj se vyrábí ("Jak se vyrábí strom?").

Úroveň myšlení se projevuje také v činnostech jakými jsou např. kresba či hra. Záměr něco nakreslit souvisí se schopností vytvořit si vnitřní představu zobrazované skutečnosti. Platí pravidlo, že předškolní dítě kresbou vyjadřuje to, co o předmětu ví, nikoli to, jak daný předmět vypadá. Zejména v kresbě lidské postavy je patrné zvyšování mentálních schopností dítěte nárůstem zobrazovaných detailů.

Vágnerová (1997) uvádí: „Předškolní dítě má svůj vlastní názor na svět, který velice pěkně vyjadřuje prostřednictvím takových činností jako je kresba, vyprávění nebo hra.“ Dále uvádí, že tam „se projevuje jak jeho způsob myšlení, tak charakter emočního prožívání“ (s. 135).

Omezujícím znakem dětského myšlení je fantazie a její vliv. To se projevuje tzv. animismem (eventuelně antropomorfismem). Tento přístup, jakým dítě poznává realitu, má funkci zjednodušeného vysvětlení různých dění. Což znamená, že dítě lépe rozumí světu, když mu přičte vlastnosti živých bytostí, po případě dokonce vlastnosti bytostí lidských. Dítě v předškolním věku chápe svět v mystické a antropomorfní podobě (např. *sluníčko jde po obloze, řeka běží přes kameny*) a typickým znakem jeho myšlení je jeho útržkovitost, nekoordinovanost a nepropojenost. Myšlení předškolního dítěte chybí komplexní přístup, je zúžené a zaměřené na jednu oblast (Vágnerová, 1997).

Vývoj emocionální

Emoční prožívání dětí v předškolním věku je charakteristické větší stabilitou a vyrovnaností dítěte než tomu bylo v předchozím období batolete. Citové prožitky dětí, ale bývají intenzivní a s velkými výkyvy mezi krajními polohami emocí - dítě rychle střídá smích a pláč (Vágnerová, 2005).

Podněty z prostředí by pro dítě měly být takové, aby u dítěte převažovaly kladné city. V tomto období vrcholí prožitky strachu, proto má význam klidné a nestresující působení na dítě. Sebepojetí předškolního dítěte se vztahuje k postojům a hodnocení dospělých a je na něm závislé. Dítě přebírá názor, že je špatné či dobré, protože je tak vidí maminka nebo učitelka.

Tělesný vývoj a růst

Růst a tělesný vývoj je do velké míry individuální proces, který je ovládán dědičnými faktory a výrazně ovlivněn prostředím, v němž dítě žije. Tělesný vývoj a růst odpovídá za změny tělesných proporcí a celkových rozměrů. V předškolním období dítě též (ještě jako v několika následujících letech) znatelně roste a přibírá na váze. Před vstupem do školy odpovídá jeho velikost hlavy velikosti hlavy dospělého jedince, tělo má proporce dospělého člověka a v tomto věku začínají děti vypadávat „mléčné“ zuby (druhá dentace, která souvisí s osifikací kostí). Tělesný stav a vývoje slouží jako spolehlivý indikátor celkového stavu dítěte a jeho zdraví. Má také přímý vliv na to, nakolik bude dítě schopné využít svého potenciálu ve všech dalších vývojových oblastech, včetně intelektuálního rozvoje (Allen, Marotz, 2005).

Vývoj motoriky

Motorický vývoj vypovídá o tom, jak je dítě schopno se pohybovat a ovládat různé části těla. Postup tohoto vývoje závisí na zralosti mozku, na smyslovém vnímání, množství svalových vláken, na zdravém nervovém systému a také na příležitostech k procvičování motoriky.

Dítě vstupující do mateřské školy je vybaveno základními pohybovými návyky, dále se zdokonaluje jeho pohybová koordinovanost. Předškolní dítě rádo běhá, skáče, leze po žebříku, hází s míčem. Budují se základy některých sportovních činností (např. jízda na kole) a dochází u něho ke zpřesňování pohybů jemné motoriky. Pro předškoláka má neopomenutelný význam rozvoje dovedností jako je stříhání, lepení, modelování. Vývoj jemné motoriky je patrný i v kresbě. Postupně je dítě schopno napodobovat čáry (vertikální, horizontální), geometrické

obrazce (kruh, kříž, čtverec, trojúhelník). Vývoj formálního zpracování kresby lidské postavy (od hlavonožce až ke správnému zobrazení lidské postavy) poukazuje na stále se zvyšující grafomotorické dovednosti.

Úroveň jemné motoriky se odráží i v dovednostech sebeobsluhy - dítě se učí samo se oblékat, svlékat, obouvat si boty, vázat tkaničky. Stává se samostatným v jídle, učí se používat příbor.

Hra

Důležitý význam má pro toto období hra. Hra je dominantní činností předškoláka. A aby byla hra hrou, musí vycházet z přirozenosti dítěte. Na rozdíl od učení hru nelze naplánovat, ale lze ji pouze usměrňovat. Hra je potřebou každého dítěte a přispívá k jeho pozitivnímu ladění. Dítě v ní symbolicky zpracovává nepříznivé zkušenosti, proto může hra přinášet odreagování a zmírnění napětí. Nemalý význam má pro rozvoj kognitivních schopností (vnímání, myšlení, představivost, paměť) a sociálních dovedností (navazování vztahů k vrstevníkům, spolupráce). Hra umožňuje dítěti aktivně se prosadit a tím i podpořit sebedůvěru ve vlastní schopnosti.

Souvislost hry a kresby u dětí

Podle tvrzení Piageta, Inhelderové (1970) je kresba formou „sémiotické funkce, která má ve vývojové řadě místo mezi symbolickou hrou a obraznou představou. Podobně jako symbolická hra je kresba provázána funkční radostí a má v sobě svůj cíl. S obraznou představou sdílí snahu napodobit skutečnost.“ (s. 53)

Celou složitost tohoto procesu vysvětluje sémiotický trojúhelník a jeho popis Josefa Schwarze převzatý z webových stránek: <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0301/0301021.html> dne 20.3.2007:

Podle Piageta je kresba jednou z forem symbolické funkce, ve které se projevuje úsilí dítěte zobrazit realitu neboli své vlastní chápání reality, čemuž se ale neděje od samého začátku života dítěte. Pro malé děti na rozhraní věku batolete a předškolního věku je totiž kresba aktivita sama o sobě cílem a dítě víc zajímá sama činnost než výsledek. Teprve později se ona aktivita stává prostředkem zobrazení reality (Vágnerová, 1997).

Hravost člověka spojená s výtvarným počínáním, která vzniká v dětském věku a jejímž výsledkem je nějaká stopa a radost z ní, se může projevit i v dospělosti například tím, že dospělí vytvoří holí do sněhu vlnovku, v písku na pobřeží úmyslně seřadí stopy do obrazců atp. (Uždil, Šašinková, 1982).

2. Vývoj výtvarného projevu

Snad první dochované lidské výtvarné projevy sahají do doby člověka moudrého (homo sapiens) v paleolitu. Už v této době člověk pociťoval touhu zobrazovat, něco zachytit, výtvarně se projevit. Z této doby byly v jižní Francii a na obou stranách Pyrenejí objeveny obdivuhodné skalní malby v jeskyních. A také různé dochované rytiny do kosti by nám neměly být lhostejné. Na zdech jeskyní a tzv. velitelských holí (kosti) nacházíme množství realisticky zobrazených velkých i drobnějších zvířat (koně, jeleni, bizoni, vydry, zajáci atd, ale i ptáci a ryby.), která byla hlavním námětem těchto lidí, celých scén, ale například i abstraktně pojatou figuru ženy a jiné výjimečně zpodobňované typy postav např. kouzelníci (Černá, 2002). Dochovaly se i nejstarší grafické stopy lidské ruky - různé otisky rukou, vrypy a lineární kresby, o nichž nemůžeme s jistotou říci, zda to nebyly první rysy hravosti pravěkých dětí nebo dospělých.

Je mnoho důvodů k tomu, abychom se domnívali, že děti kreslily už odedávna. A nemusel to být zrovna proces vzniku čáry tužkou na papíře. Projev dospělých lidí, kteří nebyli při výchově v kreslení cvičeni, se velice podobal dětskému výtvarnému projevu, byl jeho přímým pokračováním a velice špatně se od něho dal odlišit. Až doba renesance, přinesla velké změny v oblasti zobrazování světa. Byla odkryta zákonitost sbíhavé perspektivy, studovala se anatomie a proporce lidského těla, vzbudil se zájem o přírodu a to vše způsobilo rozchod „s původním, víc znakovým než napodobivým zpodobněním člověka a světa“ (Uždil, Šašinková, 1982, s. 15). V této době si lidé povšimli toho, že dítě zobrazuje jinak. Např. italský malíř G. F. Caroto (1479 – 1555) vymaloval na dřevěné desce svou zhruba desetiletou dceru, která v ruce drží kresbu postavy, jíž nejspíš zhotovila sama a s úsměvem ji ukazuje.

Vývoj dětské kresby prochází stádii, které těsně souvisejí s vývojem intelektu, jemné motoriky, oblastí percepce dítěte aj. Každému věku odpovídá specifický typ kresby a na jeho

základě můžeme pozorovat vývoj jedince. Komenský si všiml, že dítě začíná kreslit a malovat nezobrazivé čárání, které je ale už samo o sobě cenným výrazem aktivity (Uždil, Šašinková, 1982).

Ve výtvarném projevu dítěte se odráží celá jeho osobnost, kresba dítěte se vyvíjí v závislosti na vývoji jedince, a to bez ohledu na to, má-li umělecké schopnosti. Přestože je někdy kresba provedena neobratně, nemusí to nutně značit duševní zaostalost (Davido, 2001). Vývoj výtvarného projevu u dítěte neprobíhá rovnoměrně, střídají se v něm fáze vývoje rychlejšího s pomalejším a k jeho zákonitostem patří i nerovnoměrnost tempa individuálního vývoje.

2.1 Člověk a kreslení

Kreslení, coby výhradně lidská činnost, není jen pouhým sněním nebo hrou (i když obojí v sobě zahrnuje), ale obsahuje v sobě také realitu. Brožová, Peřinová tvrdí, že mnohým lidem přijde kresba jednodušší a snazší než malování. Nebudí v člověku takový respekt. Snad je to i tím, že je kresba rychlejší a pohotovější než malba. Často si člověk jen tak letmo zachytí nějaký dojem, nápad, myšlenku nebo kresbou zaznamenaná zajímavou věc, něco, co prožil či co by prožít chtěl. Přitom si ani neuvědomuje, že je to činnost náročná, vyžadující určité znalosti, představivost, jistou úroveň jemné motoriky (1994). Abychom mohli nakreslit nějaký objekt, zachytit jeho tvar, musíme si uvědomit jeho obrys. Teprve pak lze přenést tento prostorový útvar na papír a zobrazit jej v ploše. Základem kresby je především linie, čára. Děti tuto činnost sami vyhledávají, zpravidla je do ni nemusí nikdo nutit a už dobrovolně na papíře vystihují svá vědomá přání, aktuální předmět zájmu nebo trápení. Do kresby se promítají i některé charakteristiky osobnosti. Kresba bývá často také cenným dárkem dítěte těm, které má rádo (rodiče, příbuzní, paní učitelka v mateřské škole). Jejím předáním dítě poukazuje na vážnost a hodnotu nejen kresby samé, ale též osoby, která je jí podarována.

Podle Brožové, Peřinové (1994, s. 15) je kresba „základem veškerého zobrazování a je předpokladem vzniku každého tvůrčího díla. Kresbou sdělují myšlenky nejen umělci, ale také řemeslníci, technici a konstruktéři. Citlivá výtvarná kresba nám umožňuje nahlédnout do umělcova myšlení a jeho vnímání světa. Kresba bývá první fází jakékoliv výtvarné práce.“

Kreslení zde bylo odedávna a mnoho uznávaných myslitelů si už v dřívějších dobách její význam plně uvědomovalo. Již Aristoteles ze starého Řecka se domníval, že schopnost zobrazovat skutečnost je něco, co se má pěstovat od dětství a skutečně se tomu tak dělo. Však

opravdový pedagogický zájem dětským výtvarným činností věnoval výše zmíněný J. A. Komenský ve svém Informatoriu školy mateřské a předesílá, že: „Rok čtvrtý, pátý, šestý práce řemeslní bude, jakož byti má., ..., Mají také do malířství a písarství zavozovány býti hned u této mateřské školy dítky: a to třeba hned v třetí, čtvrtém roku, jak se při kom k tomu mysl znamená aneb vzbuditi můž. Jmenovitě dáváním jim do rukou křídly (neb uhle, u chudších), a tím aby sobě puňkty, čáry, háky, kliky, kříže, kolečka dělali, jak chtě....“ (Komenský, 1992, s. 88 - 89). Dobře si byl vědom toho, že vše, co člověk dělá spontánně a dobrovolně, má nějaký význam a poukazuje to na jeho skutečné tělesné a duševní potřeby. Tvrdil, že až budou tyto potřeby rovnovážně naplněny, začne být člověk teprve tím, čím vlastně je – tzv. princip individualizace, uskutečnění se. Teprve pak bude takový člověk harmonickou osobností a bude v souladu sám se sebou i s druhými (Uždil, Šašinková, 1982).

První vědecké studie o dětské kresbě však vznikly asi ve dvacátých letech dvacátého století a jejich tvůrcem byl G. H. Luquet. Od té doby zájem o dětskou kresbu roste a kresba se využívá v různých oblastech. Její užití najdeme v psychoterapii, arteterapii, uplatňuje se jako diagnostický prostředek při zjišťování vývojové úrovně dítěte, pomáhá zjišťovat znalosti dítěte o svém těle a jeho situování v prostoru. Použít ji můžeme i ke zkoumání afektivity dětí a pro svou dostupnost ji mnozí využívají jako komunikační prostředek s dítětem. Též se využívá při zjišťování úrovně grafomotoriky, ke zjištění senzomotorické koordinace, emočního stavu, ke zjištění funkce poznávacích procesů. Pro dítě je obraz jazykem a kresbou se může vyjádřit i tehdy, když už umí mluvit nebo psát.

2.2 Stádia vývoje myšlenkových operací a vývoj dětského výtvarného projevu podle Piageta

V podání Hazukové a Šamšuli (2005) Piaget uvádí stádia myšlenkových operací dětí takto:

1) období senzomotorické (asi do 2 let dítěte):

V jeho průběhu se vytváří schémata nejen chování, ale také v činnostech, jako v způsobech, jak se chovat v prostoru a manipulovat s předměty. První střetávání se dítěte s prostředím v něm zanechává stopy ve vnímání a postojích. Ve výtvarném projevu odpovídá tomuto období stádium čáranic.

2) období předoperačního myšlení (které spadá do věku asi od 2 do 7 či 8 let dítěte):

Toto stádium má dvě rozpoznatelné fáze:

- a) fáze, pro níž je příznačný **rozvoj představivosti a symbolického označování** (2 - 4 roky), ve výtvarném projevu nastává **přechod ze stádia čáranice do stádia prvotního obrazu**.
- b) fáze, pro níž je příznačné **názorné myšlení** (projevuje se ve věku od 4 do 7 až 8 let), v tomto období nastává ve výtvarném projevu **vytváření grafických typů**, dochází k **rozvoji kreslířského zobrazování**.

3) období konkrétních operací (od 7 - 8 let do 11 - 12 let):

Pro toto stádium je zvláště příznačné, že děti jsou schopné provádět **myšlenkové operace v konkrétní činnosti**. Operují tak s **různými předměty**, převádějí je do nových situací a tyto operace jsou děti schopny provádět i v **představě**. Ve výtvarném projevu odpovídá tomuto období **obrat k napodobování optické podoby zobrazovaných objektů**.

4) období formálních operací (spadající do období od 11 - 12 let do dospělosti):

V tomto období nastává **vývoj abstraktního myšlení**, schopnost provádět **abstraktní myšlenkové operace nezávisle na manipulaci s konkrétními objekty**. Ve výtvarném projevu odpovídá tomuto období **tzv. krize dětského výtvarného projevu**.

2.2.1 Vývoj výtvarného projevu a zobrazení lidské figury předškolního dítěte

Uždil (1974, s. 15) tvrdí: „První začátky dětské výtvarné ‚řeči‘ se podobají řeči mluvené. Tak jako jednotlivé zvuky předcházejí neohraničeně jeden do druhého a jsou tu dřív, než se spojí s nějakým věcným významem, tak nějak je to i s prvními začátky kreslířské formy.“ První pokusy o jakousi kresbu můžeme vysledovat už u jednoletého dítěte, kdy sleduje pohyb vlastního prstíku pohybujícího se v prázdném prostoru. Později může být dítě unešené stopou prstu nebo otiskem celé dlaně na zamlženém skle nebo také čarou na stole, kterou vytvořil prst zmazaný od jídla. Radost z právě vznikající stopy je u dítěte daleko větší než zájem o výsledek. Okolnost, že „se kreslí“ (samotný proces) je na začátku patrně důležitější než to, co se kreslí. Radost ze vznikající stopy se spojuje s radostí z pohybu, který ji vytvořil. První čarání je tedy blízké hře, ale od jiných her se liší také tím, že zanechává něco relativně trvalého - čáru, skvrnu, tvar. Dítě zprvu svojí tvorbou přesahuje plochu papíru, experimentuje. Později, když je schopno

svoji ruku více ovládat, se hranicemi papíru začíná řídit a respektovat je. Dítě se pak snaží zaplnit plochu papíru úplně celou nebo jen nějakou jeho část (Uždil, 1974).

Období čáranic

Krouživým pohybem ruky vzniká nepravidelný *ovál*, který je první pohybově grafickou „figurou“ čáranice, stále nepředmětné. Poté k této základní formě přibývá další, komplikovanější a ta je základem úhlu, tzv. jakýsi *kříž*. Při jeho tvorbě se už uplatňuje schopnost dítěte vědomě měnit směr čáry. Dítě, jež umí ovládnout dva pohyby na sobě nezávislé a vytvářející hned čtyři úhly blízké pravému, bude brzy umět nakreslit dům, ale také strom a další věci. Krouživý pohyb je také prvním rozběhem k „nekonečné“ vláčné čáře, ale též k obrazcům, které se vzhledem a vlastnostmi přibližují trojúhelníku nebo čtverci, ale oba mívají zakulacené rohy, a tak první obrázky např. domečku vypadají podle toho (Uždil, 1974).

David (2005) se s Uždilem shoduje, ale bezobsahové období před čáranicemi přímo nazývá obdobím skvrn, po němž následuje období čmárání, které se objevuje zhruba do dvou let dítěte, až poté bezprostředně následuje období, které se nazývá obdobím čáranic.

Uždil s Šašinkovou (1982) o tomto období tvrdí, že úmysl, dát tvaru nějakou podobnost s věcmi nebo lidmi v prvních výtvarných pokusech, ještě není přítomen. Brzy se ale objevují i klikatky, nepravidelné spirály, body, krátké a husté čáranice a v této době se rychlé tempo krouživého pohybu obyčejně uklidňuje, dítě se snaží vytvořit ovál jednou čarou a uzavřít jej. Tím vzniká tvar, který už může být dítětem přirovnán k hlavě nebo alespoň k jablku, bramboru. Dítě na základě asociací, které mu výjev na obrázku vyvolá, takové přirovnání brzy potom učiní (někdy s pomocí dospělých, jindy samo). Za skutečně obsahovou kresbu ale pokládáme takovou, kde byl záměr dětského tvůrce již předem stanoven a jeho interpretace výsledku se s ním shoduje, nemění se v průběhu činnosti, ani po jejím ukončení (Hazuková, Šamšula, 2005).

První takovéto náhodné obrazy, znázorňující svět okolo, vznikají mezi druhým a třetím rokem, ale obvykle až po ukončení třetího roku dítěte. Toto období čmárání pozvolna přechází do stádia, kterému se říká:

Stádium prvotního obrazu, symbolické stádium neboli též stádium hlavonožců

k němuž neodmyslitelně patří **hlavonožec, jako první symbol zobrazení člověka** (univerzální postavy) a připadá na období kolem tří let dítěte. V tomto období dítě postupně zjišťuje, že čmárání může být prostředkem ke zobrazení reality a svým obrázkům dává určitý obsah.

Objevuje se v nich symbol. Dítě kreslí vše, co ho nějak zaujme a velice často začíná zobrazovat lidi. Vývoj kresby lidské postavy má svůj charakteristický průběh, který odráží celkový psychický rozvoj. Dítě vychází ze zkušeností s vlastním tělem, ale jeho ztvárnění lidského těla je také výsledkem pozorování jiných lidí. Největší význam má pro dítě lidský obličej, který je důležitý při navazování sociálních kontaktů (zračí se v něm emoce), vzhledem k tomu není divu, že se dítě soustředí na zobrazení hlavy a detailů obličeje. Dítě tak kreslí postavu znázorněnou kolečkem představující současně hlavu i trup zepředu, k němuž přiléhají dvě čárky – nohy, které jsou vývojově následujícím detailem, jež dítě zaujímá. K nim v dalším vývojovém kroku přibývají další dvě čárky – ruce, které bývají k původní formě připojené různým způsobem. Vyrůstají buď z nohou a nebo z hlavy. Končetiny jsou potřebné pro jakoukoliv aktivitu a dítě si dobře uvědomuje, k čemu mohou sloužit. Primární zobrazení lidské figury, coby hlavonožce, potvrzuje předpoklad, že dítě nejdříve kreslí to, co považuje za důležité (Davido, 2005, Hazuková, Šamšula, 2005, Vágnerová, 2005).

Hlavonožec (podle Uždila, 1974, tzv. paňák) na dětských kresbách vede. Zprvu je zobrazován bez šatů, bez znaků, které by rozlišovaly muže od ženy, kreslen je z počátku bez trupu. Se zobrazováním člověka přichází do obsahu kresby pozvolna i prostředí, v němž lidé žijí. Na obrázcích přibývají dům, zahrádka – zobrazovaná jako plot, strom (který se v podstatě vyvíjí z kresby člověka, hlavonožce), později přibudou dopravní prostředky, zvířata, užitečné věci, nábytkem počínaje. Často se na dětských kresbách objevuje i sluníčko.

S tím, jak dítě roste a roste i jeho mentální úroveň, na zobrazování postavy přibývají detaily. V kolečku jsou umístěny oči a ústa. Zobrazení však nerespektuje realitu – kresby jsou průhledné a objevuje se na nich i pupek postavy v podobě tečky nebo drobného kolečka. Dále přibývají detaily jako nos, pokrývka hlavy / vlasy (složené do účesu, kudrnaté), obojí znázorňované většinou čárkou, vlasy více čárkami kolmo po obvodu hlavy. Dítě pána postupně obléká, přikresluje mu další části oděvu, někdy zobrazuje obsah jeho těla, např. plod těhotné ženy. Vedle pupíku bývá zobrazován větší počet knoflíků, těmto detailům je společné, že dávají najevo existenci trupu. Kolem pátého až šestého roku dítěte se začíná objevovat trup postavy, který je většinou znázorňován dalším kolečkem. Někdy se hned na počátku objeví podlouhlý typ lidské figury, který je dobře členěný a má trup a dokonce i krk. Někdy je trup velmi mohutný a převládá (nad velikostí hlavy). Mezi hlavou a trupem se už může objevovat vyznačený krk. Mezi pátým až šestým rokem dítě začará prázdné ovály (trupy) nebo podobně vyznačené části těla (nohy, tváře v obličeji), čímž naznačí masívnost a hmotnost. Postava předškolního dítěte je většinou zobrazena zepředu, ruce mívá v různé výšce. Až kolem šestého roku je tělo postavy úplné a se všemi končetinami. Toto období je nazýváno:

Stádium realistického zobrazení nebo též intelektuální (naivní) realismus

Na konci předškolního věku se dětské výtvary stále více podobají skutečnosti, dítě zde kreslí spíš to, co vidí.

Ve formě zobrazení člověka přibývají další znaky a části lidského těla - trup, krk, prsty, vlasy, nos, tvar těla, ale též oblečení a objevují se i individuální charakteristiky zobrazovaného. První grafická schémata lidských postav jsou zobrazována ve frontálním postoji, bez vyjádření pohybu. Zobrazená postava ale není jen abstraktní symbol člověka, jde o zobrazení konkrétní bytosti například maminky, tatínka, babičky, sestřičky, učitelky, kamaráda, Při tomto zobrazování dítě vychází z poznané skutečnosti a z osobního vztahu k nim.

Od statistického ztvárnění figury, přechází dítě postupně ke zobrazování člověka v pohybu (postava je na obrázku spojena s jinými figurami a prostředím). Pohyb postavy můžeme ale zpočátku hádat ze souvztažnosti a vzájemné blízkosti postavy a věci (např. ruka a deštník = ruka, která drží). Dítěti dělá problém zobrazit postavu s pokrčenými údý a ani nepokládá za důležité ji tak zobrazovat. Vztažené paže, jako trhání ovoce nebo házení míče se objevuje poměrně brzy, už ve čtvrtém roce. V obsahu zobrazení figurálních kreseb je charakteristický výraz a vyjádření určitého vnitřního stavu, vlastnosti člověka.

Chce-li dítě na obrázku znázornit, že postava jde nebo že se pohybuje, musí ji natočit do profilu. Hlavonožci nemají profil a tudíž mizí. Profil je nesymetrický a to je pro dítě už samo o sobě celkem obtížné, musí zapojit představivost, aby zkonfrontovala zrakový vjem s tím, co se ustálilo jako figurální typ. Kresba vyjadřuje spíše autorův osobní svět než ten vnější, dítě z něj kreslí jen to, co ví a zná, co na ně citově nejsilněji působí. To se projevuje na příklad právě v kresbě hlavy, kdy je nakreslena z profilu, ale má dvě oči, což je tak zvaná více pohledovost, neboli též smíšený profil, což je pro tento věk typické.

Asi do sedmi let věku dítěte bývají některé obrázky průhledné tzv. transparentní nebo jsou také nazývány rentgenovou kresbou, což znamená, že se na kresbě v jednom obraze nachází víc předmětů na sobě. Viditelné jsou ty, které jsou překryté jinými neprůhlednými předměty. Ve skutečnosti se uvnitř objektu nebo za ním. Můžeme např. vidět, co se děje za zdí domu (maminka vaří) nebo pod oblečením postav „prosvítají“ končetiny. Tato kresba vzniká protože, jak už bylo zmíněno, dítě nezobrazuje skutečnost tak, jak ji přímo vnímá, ale tak, jak mu utkvěla v paměti, vybírá si předměty, objekty, které považuje za důležité. V tomto věku dítěte je transparentnost normální, ale neměla by na kresbách přetrvávat ještě po desátém roce věku autora.

Dítě si neuvědomuje a ani nepocituje zobrazit hloubku prostoru. Mezi pátým a sedmým rokem se v dětské kresbě objevuje tzv. sklápění. Na obrázcích chybí perspektiva a zobrazované roviny neodpovídají skutečnosti.

Asi od sedmi let je již dítě objektivnější a začíná kreslit to, co opravdu vidí. Nastává fáze **vizuálního realismu**. V této době u dítěte dochází ve zobrazování k velkému skoku. Postavy, předměty a objekty dítě začíná zobrazovat v prostoru (Banaš, 1989, Davido, 2005, Hazuková, Šamšula, 2005, Uždil, 1974).

2.2.2 Charakteristické rysy kresby předškolních dětí rozdělených do věkových skupin

Kreslení je nejrozšířenější a nejvyhledávanější činností předškolního dítěte nejen doma, ale pak i v mateřské škole. Kreslení je základní technikou, která umožňuje dítěti výtvarně se vyjádřit a bez zábran projevit to, co cítí, vnímá, přeje si. Kresba se stává odrazem dětské duše, můžeme z ní poznat, co dítě trápí nebo i to, jak se zrovna cítí, nic není tajeno a vše v ní vychází na povrch. Prvotní spontánní radost z výrazné a trvalé stopy, kterou zanechá bezděčný pohyb dětské ruky držící nějaký grafický materiál, je brzy vystřídaná úsilím cílevědomě zacházet s daným materiálem.

Z počátku se to, co dítě kreslí, opticky velmi málo shoduje se skutečností. Poté se ale kresba rozvíjí od širšího a celostního pojetí k detailnějšímu pojednání věcí i postav a kresba prozrazuje citový vztah dítěte k zobrazovanému, což je často vyjádřeno i tzv. výtvarnou nadsázkou. V kresbě jsou uloženy dětské zkušenosti, které se často opakovanou grafickou činností konkretizují a upevňují.

S tím, jak děti stárnou je kresba nejen obsahově bohatší, ale i dokonalejší v grafickém provedení. Dítě už dovede v kresbě vyjádřit vztahy mezi věcmi a lidmi, některá lidská jednání, někdy i výraz jejich duševního hnutí (pláč, smích apod.), profil, prostor i určitou náladu krajiny např. bouři, déšť, vítr a jiné (Uždil, Šašinková, 1982).

Podle Vágnerové je kreslení „charakteristickým projevem dětského věku, ve kterém se odráží subjektivní přístup ke světu i úroveň poznávacích procesů“ (1997, s. 135).

Na následujících řádcích jsou popsány charakteristické rysy kresby předškolních dětí, členěných na věkové skupiny podle Uždila, Šašinkové (1982):

Kreslení dětí tří až čtyřletých

Kresba dětí v tomto věku odráží nejen grafické schopnosti kreslíře, ale též i množství a určitost jeho představ, jeho citovou vazbu k věcem i lidem. V tomto věku se dá kresba považovat za dobrý komunikační prostředek mezi dítětem a okolím. Děti v tomto věku jsou v období, kdy vládne *čáranice*. V této době se pak čáranice začíná obohacovat o uzavřené tvary vedené jednou čarou, dále pak o čáry zkřížené, o vodorovné a svislé linie a objevuje se i náznak lidské postavy, tak zvaný *hlavonožec*. Ten postupně získává řadu pro dítě zajímavých detailů – ústa, oči, vlasy, ruce, tělo a podobně. Brzy na to se dítě snaží znázornit i prostředí, v němž člověk žije – dům, zahradu, strom, slunce, dopravní prostředky.

Dítě v tomto období kreslí zcela přirozeně po celé ploše papíru. Zobrazované předměty nebo jen jejich znaky bývají po ploše rozptýleny a vztah mezi nimi (chtělo-li jej dítě vůbec vyjádřit) je možné zřídka vyčíst. Teprve slovní výpověď dítěte dává možnost dospělému nahlédnout do světa jeho představ.

Kreslení dětí čtyř až pětiletých

Děti v tomto věku kreslí čitelnější, na jednotlivosti a detaily bohatší obrázky. Zvláště pak na znázornění prostorových a věcných vztahů. Dítě začíná vyplňovat také prostor mezi liniemi kresby. Jsou to kresby, kde pocítujeme objem, ale také jsou to jiná místa (obloha, půda). Na obrázcích má většinou postava už tělo. Končetiny dítě začíná zdvojovat, věnuje pozornost prstům, které bývají abnormálně velké a často tvoří jakousi ozdobu celé figury. Řadou detailů jsou okrášleny i šaty- tělo, a to většinou knoflíky, jichž bývá nadpočet (tzv. grafický automatismus). Hýří ale i jinými dekorativními prvky (rytmická hra). Často nechybějí uši a objevuje se i krk, potřebuje-li dítě nakreslit něco, co s ním souvisí (korále). Obydlí má kromě průčelí a dveří řadu oken, střechu, televizní anténu, u domu bývá zahrada, tzn. plot, vegetace. Stromy odliší dítě od květin a dovede rozlišit i stromy jehličnaté a listnaté. Snaží se zachytit i prostředí, především přírodu, tzv. oblohovou čarou, která bývá většinou modrá, používá-li dítě barevné pomůcky. Země je znázorněna tzv. základní čarou, která mívá zelenou nebo hnědou barvu. „Základní čára“ není však pravidlem a bylo by chyba, kdybychom je vyžadovali. Obloha bývá zdůrazněna sluncem.

Kresba se u některých dětí rychle soustřeďuje u spodního okraje papíru, děj se odehrává mezi figurami řazenými vedle sebe. Vznikají problémy, jak vyjádřit prostorové vztahy. Dítě je řeší způsobem charakteristickým pro daný věk – průhledem do domu (transparence), sklápěním

do půdorysu, někdy řazením nad sebou. Neví-li dítě rady, doplní kresbu výpovědí: Maminka je doma. Dárky jsou za vánočním stromkem, tak nejsou vidět. Tatínek je v druhém pokoji.

Na konci tohoto období začíná dítě pociťovat potřebu znázornit mezilidské vztahy a jednání osob. Začíná se objevovat postava v pohybu. Ten je vyjádřen úsporně: postava něco drží, posléze se vyskytuje i pokus o profil, v němž mají figury nakročeno.

Je dobré s dětmi o kresbě hovořit, abychom si udělali představu o bohatství a úplnosti jejich představ. Také je vhodné posilovat proces tvořivosti dítěte všestrannějším využitím různého materiálu i netradičních technik. Uždil a Šašinková dále tvrdí:

Kreslení dětí pěti až šestiletých

Mezi pátým až šestým rokem jsou představy dítěte znovu o něco plnější a citová vazba ke světu je mnohostrannější. To se projevuje v obsahu kresby, jež je mnohem čitelnější, bohatší, v technice jistější. Děti pracují s výtvarným materiálem odvážně, kresba obsahuje celou řadu detailů. Obrazy věcí se stále více přibližují skutečnosti, i když se nekryjí s jejím optickým jevem. Psychologické zvláštnosti předškolního věku se uplatňují nadále a je třeba je plně respektovat. Výtvarný projev někdy ztrácí na prvotním půvabu a uplatní se v něm zřetelně vůle „řešit problémy“, které vyplývají z tématu.

Složitější dějové scény vyžadují použití profilu a schopnost naznačit pohyb. Zvířata se stále méně podobají lidem, jen hlava si dlouho uchovává lidský výraz a je obrácena „en face“, i když tělo zvířete je už v profilu. Dost dětí už však dovede zobrazit zvíře přesvědčivě – to platí zejména o kočce. K typickému řešení prostoru přibývá tzv. překrývání. Děti někdy už znázorňují předměty umístěné za sebou tak, jak byly vidět z určitého pohledu, kdy část předmětu vzdálenějšího je zakryta.

V tomto období se v kresbě dětí vyskytuje řada nedětských schematických typů, kterým se děti naučily od rodičů nebo starších sourozenců. Stává se, že některé děti dokonale kreslí třeba jen dopravní prostředky – lodě, letadla nebo vlaky se všemi detaily, často i prostorově. Mají-li však nakreslit něco jiného, nevědí si rady. Přílišná „specializace“ je ovšem nežádoucí a brzdí dětskou schopnost proměnit reálný zážitek v grafický obraz.

Rozvíjet tvořivý proces pomáhá vhodný výběr výtvarných prostředků – nástrojů, materiálů, technik.

PRAKTICKÁ ČÁST

1. Cíle výzkumu a pracovní hypotézy

Cílem této výzkumné studie je na skupině starších předškolních dětí ukázat individuální vývoj v kresbách lidské postavy, které budou následovně porovnány mezi sebou. Jednotlivé obrázky dětí budou rozebrány a zhodnocena bude nejen úroveň grafomotoriky, celkový dojem z obrázku, jeho kompozice, přítomnost detailů kresby, jiných věcí a objektů mimo hlavní téma (znázornění lidské postavy), ale hlavně zpracování lidské figury, její podoba a ztvárnění jejích jednotlivých částí. Bez povšimnutí nezůstane volba a přítomnost barev a nevyhne se ani zhodnocení jejich adekvátního použití.

Předpokládám, že hodnocením a rozebráním obrázků a jejich vzájemným porovnáním, zkoumáním by měla vyplynout najevo taková fakta jako např.:

1. U starších předškolních dětí (5 - 6 let) se již nevyskytuje znázorňování postavy typu hlavonožec, postava už má všechny části lidského těla a také náznak oblečení.
2. Vývoj kresby dětí v tomto věku je velice rychlý, za krátkou dobu (cca. čtvrt až půl roku) se kresba dítěte markantně rozvine, zlepší.
3. Mezi kvalitou a zpracováním kresby lidské figury u předškolních dětí je viditelný rozdíl ve zpracování kresby a námětu mezi stejně starými dívkami a chlapci.

2. Charakteristika vzorku dětí

Obrázky vznikly během doby mého působení při průběžné praxi a na praxi souvisele v jedné mateřské škole. Byly zhotoveny staršími předškolními dětmi. V době, kdy se s dětmi začalo pracovat bylo nejmladšímu dítěti 4, 11 a nejstaršímu 6, 1 let.

Mateřská škola se nachází v malé obci za Českými Budějovicemi a má jen dvě třídy. Třídu mladších dětí od 3 do 4 let a třídu se staršími předškolními dětmi ve věku od 5 do 6 let. Budova školy se nachází na okraji obce a hned vedle ní je les, kde děti s učitelkami tráví spousty pobytů venku.

Ve třídě starších je zapsáno v tomto školním roce 27 dětí. Vyjma dvou chlapců, kteří se narodili v lednu roku 2002, jsou sem zařazeny děti narozené v ročníku 2000, 2001. Školní třída je viditelně složená převážně z chlapců, kterých je 19.

Z této třídy bylo vybráno 6 dětí - 3 dívky a 3 chlapci.

3. Metody, formy a popis práce s dětmi

S dětmi bylo pracováno dvojí formou:

První - skupinová, kdy děti z celé třídy seděly u stolečků a pracovaly všechny najednou. Tato práce probíhala v době řízené činnosti a doba na zpracování obrázku byla vymezena zhruba 15ti až 20ti minutami.

Druhá byla individuální, kdy u stolečku kreslily pouze vybrané děti nebo jen jedno dítě. Práce probíhala při ranních hrách, kdy si ostatní hrály nebo po obědě, kdy už zbytek dětí ležel na lehátku. Doba ke zpracování obrázku byla dětem poskytnuta neomezeně.

Dětem byl před každou prací rozdán papír tak, aby si mohly sami zvolit jeho postavení na výšku nebo na šířku. Barva papíru byla pokaždé bílá, typ papíru kancelářský - k použití na tisk nebo do kopírek, formát standardní - A4. Děti také dostaly své vlastní pastelky se souborem barev: černá, hnědá, šedá, bílá, fialová, modrá, červená, žlutá, oranžová, zelená. V jednom případě kresby obrázku lidské figury byly použity voskovky.

Při individuální práci jim jedenkrát ke kresbě byla poskytnuta pouze tužka. Při dalších individuálních zadáních si navíc měly možnost vedle tužky a základní sady pastelek zvolit použití barvy z kazety pastelek o 36 barevných odstínech. Barvy v kazetě byly rozvedeny pro děti možná na dosud nepoznané a neobvyklé odstíny.

Před začátkem samotné práce byly děti v případě činnosti ve skupině motivovány takto: „Představte si, že jste malíř. Co kreslí malíř? (domy, květiny, různé předměty, obličeje, postavy) A vy teď jako ten malíř nakreslete nějakou postavu.“

Význam slova postava je pro předškolní děti poměrně složitý, ale tyto děti ji nekreslily poprvé.

V případě individuální práce byly děti vždy požádány k vytvoření obrázku se zadáním: „Nakresli mi sem na ten papír nějakou postavu.“ Pokud „nevěděly“ nebo zadání zopakovaly a nebo se zeptaly, bylo jim upřesněno takto: „Nějakou postavu pána nebo paní.“

Při práci byly děti pozorovány a byly zaznamenávány jejich případné komentáře nebo byly požádány o to, aby svým kresbám daly název.

Pozn.: Obrázky č. 3, obr. č. , obr. č. a obr. č. (viz. příloha s.) byly kresleny pastelkami. U stolečku seděly 4 děti a dostaly stejné zadání: „Nakreslete mi nějakou postavu, jak nejlépe umíte.“ Po otázce, která byla dětmi vznesena byl pokyn zpřesněn: „Ano, nějakou postavu, pána nebo paní.“ Obrázky byly kresleny o poledním klidu na lůžku, kdy už ostatní děti ležely. Na všech výtvorech děti sice postavu nakreslily, ale její prostředí bylo dotvořeno dalšími objekty, na jednom se dokonce objevila celá rodina. Zajímavé byly komentáře a rozhovor mezi dětmi při vzniku obrázků (viz. příloha - Záznam a komentáře k obrázkům, s.).

Do rozboru obrázků nebo do příloh jsou v některých výjimečných případech zahrnuty i ty, které byly dětmi nakresleny spontánně či jsem jimi byla obdarována (a chybí tudíž záznam o jejich vzniku).

4. Popis a interpretace obrázků

O KAČENCE:

Kateřina se v mateřské škole neprojevuje nijak výrazně, zdá se být tišší a pomalejší oproti jiným dětem (např. v jídle). Někdy je jako by byla duchem nepřítomna a svět kolem ji ani nezajímal, ale ve skutečnosti vnímavá je. Nezdá se, že by měla problém(y) navázat nějaký kontakt, ve třídě není bez kamarádů a s dětmi u stolečku dokáže živě komunikovat a smát se. Při pobytu venku přijde občas k (jedné jediné) paní učitelce a stráví u ní několik minut jen tak, že stojí v jejím obětí - od ní pozoruje ostatní děti, je na ní vidět, že onu chvíli si vychutnává. V mateřské škole zůstala kvůli odkladu o rok déle.

Doma má asi o 7 let staršího bratra a psa Eronka, který je jejím miláčkem a ona se o něm dokáže zešíroka rozhovořit (řeč je bez vad). Když ho venčí, tak si s ním ráda hraje, hází mu různé hračky a on za nimi běhá. (Z výzkumného vzorku dětí je nejstarší.)

Obrázek č. 1

vznikl v polovině září roku 2006, kdy děti dostaly za úkol nakreslit nějakou postavu. Katce bylo 6, 1 let. Výtvarným prostředkem byly voskovky. Katka se obrázku nezhostila nejhůř. Její postava je nakreslena na papír vertikálně tak, jak ve skutečnosti člověk roste a vyplňuje téměř celou jeho plochu. Z její kresby nemůžeme usoudit, zdali se jedná o muže nebo o ženu, což by se nejspíš dalo zjistit tak, že by na hlavě nechyběly vlasy. V tomto věku (zvláště u šestiletého dítěte) by u dětí na kresbě člověka vlasy chybět neměly, ale nelze stoprocentně říct, že nekreslila nějakého pána s pleší. Hlava je k celkovému poměru těla větší, ale o hlavonožci nemůže být zmínka, protože postava už má tělo. Obličej figury má obě oči (modré jako její), které hledí dolů, ven z papíru; nos (žlutý), usměvavá ústa a celkově je v něm výraz. Chybí uši. Postava má všechny čtyři končetiny, už dvojdimenzionální, ale ruce jsou nasazeny těsně pod hlavou, s obloučkem připomínajícím ramena. Vycházejí z širší obdélníkové části těla, o níž nemůžeme s jistotou říci, jedná-li se o trup nebo o pozapomenutý krk. Obličej, tělo i končetiny jsou bez objemu, plošné, což vzniklo tím, že je celá figura průhledná, nevybarvená. Pomine-li se oblast „trupo-krku“, jež autorka vybarvila růžovou barvou. To by mohlo vyjadřovat nějaké aktuální (vědomé i nevědomé) problémy, vyskytující se v dané oblasti

obr. č. 1 - Katka (6, 1)

(problémy s vyjadřováním, komunikací, bolest v krku, dýchací potíže, časté rýmy, astma atp.). Prsty na rukou jsou neobvykle ztvárněny, jejich počet neodpovídá (jeden chybí). Na jedné ruce jsou u sebe jako do lopatky. Druhá ruka postavy (pravá - z pohledu diváka levá) celkově působí oproti levé ruce disharmoničtěji a její prsty jsou jakýmsi drápy, což může být i vyjádření

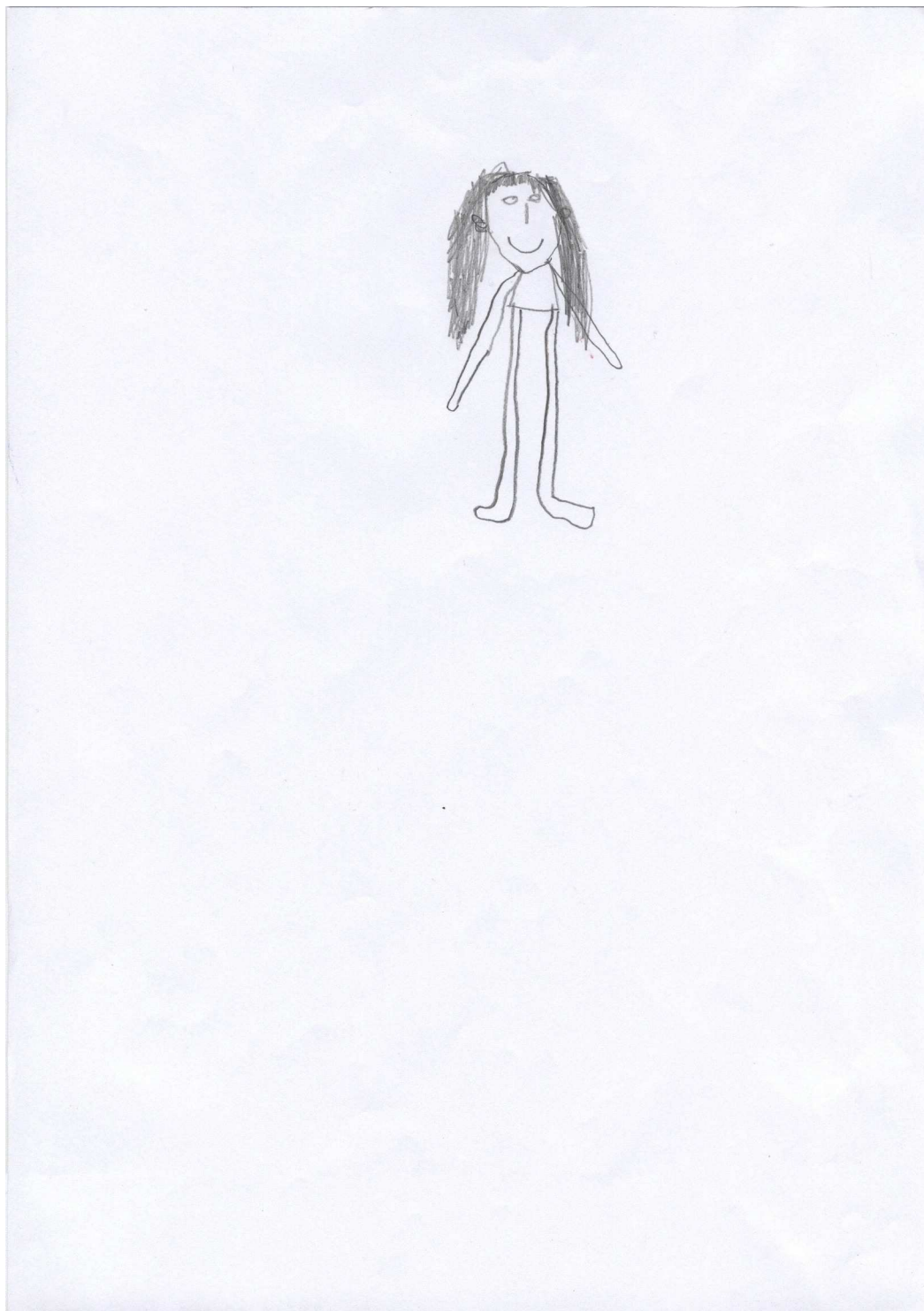
toho, že je Katka levák. Nohy postavy jsou téměř stejně dlouhé, jedna má chodidlo vytočené do strany, což připomíná, jako by byla figura nakročená.

Čáry jsou na obrázku celkem bezchybně a pečlivě napojovány, obrázek působí nenápadně, jemně. Barvy jsou voleny harmonicky, vystupuje z nich modř očí.

Obrázek č. 2

byl s Katkou kreslen individuálně, vznikl dva a půl měsíce po obr. č. 1, kdy jí bylo 6, 4 let. Ke kresbě měla možnost použít pouze tužku. Zadání znělo: „Nakresli mi nějakou postavu, jak nejlépe umíš.“ Postava na obrázku má dlouhé husté vlasy, z čehož lze usoudit, že to je figura ženského pohlaví, možná autorka sama (má také dlouhé husté hnědé vlasy). Patrná je ofina (a tu také vlastní). Vlasy jsou nakresleny dynamičtěji, svislými tahy podél obličeje a zakrývají obvod hlavy, což je významný posun vpřed v dětském vnímání. Pořád ale ještě chybí vyplnit vlasy prostor zad - nebylo by patrné, že má postava culíky. V obličeji jsou mandlovité oči, při bližším prozkoumání můžeme uvnitř vidět tečku, jako panenku. Jsou otočeny vslop (že by Katka nebyla po vůli kreslit a ještě ke všemu postavu?). Nos znázorněný čárkou, široký úsměv. Pod vlasy vidíme uši, oproti obr. č. 1, kde chybí. Znázorněná postava nakreslená na výšku papíru je celkově malá, umístěná v pravé horní části téměř u středu. To může znamenat „lítání v oblacích“ autorky. Postavě stále chybí krk a v tomto případě i prsty na ruku. Ruce jsou připojeny k trupu hned u hlavy. Z trupu vybíhají nohy s oběma chodidly, všechny končetiny jsou stále již dvojdimenzionální (vyjma rukou) šířkou i délkou stejné. Tělo postavy je stále bez oblečení, plošné a bez objemu (vyjma hustoty vlasů). Její provedení je ale pečlivé, úroveň grafomotoriky a práce s tužkou dobrá. Obrázek byl nakreslen během pár minut, avšak v porovnání s ostatními dětmi kreslila Katka nejdéle (když končila, ostatní už si hrály) a jako by občas váhala a pohledem k ostatním se musela ujistit, že je vše v pořádku.

Kdybychom tuto kresbu postavy hodnotili v orientačním testu školní zralosti, získala by nejspíš znovu hodnocení lepšího průměru. V některých oblastech posun ve vývoji vidět je, ale tam, kde úroveň kresby už byla na nějaké výši, zase spadla (prsty). Nelze však kresbu hodnotit bez znalosti dalších vlivů, a souvislostí působících na dítě.

obr. č. 2 - Katka (6, 4)

Obrázek č. 3

(viz. obr. příloha 1 + text. příloha č. 1) vznikl v polovině prosince 2006, ve věku autorky 6 let a 5 měsíců. Byl na něm vedle postavy nakreslen ještě její pes, Eronek, domeček, květina, strom, tráva, slunce a mraky. Obrázek je pojatý hezky výpravně, celé téma je umístěné do středu papíru.

Postava, tentokrát opravdu autorka sama, je provedena celá hnědou barvou, výjimku tvoří ústa (v přiškrceném úsměvu), která jsou rudá a z tváře jakoby vystupují.

Ústa symbolizují řeč, jsou prostředkem komunikace a přijímáme jimi potravu. Jako symbol přijímání potravy u dětí se váží k matce, protože matka dítě krmí (Davido, 2001).

Symbolika červené barvy vyjadřuje např. život, energii, smyslovou naléhavost, krev, lásku, smrt (Baleka, 1999), ale u předškolního dítěte může vyjadřovat energii, živost, impulzivitu aj.

Zde mohou tato ústa znamenat zranění slovy, které mohla utrpět nebo i to, že se třeba nedokáže nebo bojí ve větší skupině dětí (lidí) slovně prosadit, mohla by znamenat i nechuť k jídlu, nechuť vůbec se hlasitě (nebo nějak silněji) vyjadřovat (např. se psem si bude ráda hrát, ale nebude mu dávat tvrdé povely) a nebo by též mohla znamenat i nějaký druh požívačnosti, slast přinášenou ústy a nebo jen radost ze smíchu, vyjádření lásky k lidem (živočichům) pomocí úsměvu.

Končetiny jsou nakresleny jednodimenzionálně, ale na rukou už je všech pět prstů. Jednodimenzionální zpracování může znamenat díky malé velikosti postavy její ulehčení. Na hlavě jsou vlasy, v obličeji oči, již zmíněná pusa. Znovu chybí krk, chodidla jsou přítomna, jedna noha je delší než druhá, možná to bylo záměrným pokusem vyjádření pohybu. Postava jakoby hladila psa nebo mu dávala nějaký povel. V ruce drží míček na provázku, dle Katčiných slov psova nejoblíbenější hračka.

Symbolika hnědé barvy, již je na obrázku zpracovaná skoro celá postava vyjadřuje věrného člověka, který se odmítá podřizovat bez podmínek (Schillingovi, 1999).

Ve vztahu k hnědému psovi, který je jinak ve skutečnosti šedivý, by mohla postava vyjadřovat právě věrnost obou tvorů sobě navzájem. Až na obličej je tentokrát vedle vlasů vybarvené i tělo, ale pes je znovu průhledný nebo je tomu tak schválně, aby se alespoň z části barva přiblížila šedé. Celkově je figura vyjádřena hodně jednoduše, ale ostatní objekty tyto jednoduchost vyvažují. Zajímavý je dům, který se nachází v pozadí figury a také ovocný strom. Při bližším prozkoumání se sluníčko směje a má oči, ale nakresleny žlutou zmizely.

Obrázek č. 4

(viz. obr. příloha č.1) byl nakreslen necelý měsíc poté, Katce bylo 6, 5. Námětově se hodně podobá obrázku č. 3., znovu se na něm objevuje miniaturní postava, tentokrát ještě zjednodušenější, provedená pouhými jednodimenzionálními čarami a až na obličej, kde vynikají modré oči, modrý nos a znovu rudá ústa (tentokrát spíše v úšklebku než v úsměvu), je její tělo skoro neviditelné. Postava je jakýmsi schématem člověka, k němuž se někdy uchylují i dospělí,

není oblečená a oranžová barva by odpovídala barvě těla, dalo by se říct, že je v zákrytu a chráněna tělem (už šedivého) psa. Obrázek vznikl téměř měsíc poté, co byl nakreslený obr. č. 3 (viz. příloha s.). Pokrok je zde paradoxně patrný ve znázornění vlasů, jejichž objem už takřka vykryvá i plochu zad.

V porovnání obrázků je tento nakreslen uvolněněji a objekty na něm jsou seřazeny do jedné linie, domeček je ukotven a v pokusu o jeho prostorové znázornění vznikl možná náhodně perspektivní úběžník, který ho částečně do prostoru papíru vrhá a kresbu tím ozvláštňuje. Na oknech domu jsou opět mříže, přibyl komín, z něhož se valí černý dým. K jedné přibyl také dvě květiny, které by co do počtu mohly znázorňovat zbytek Kaččiny rodiny. Obrázek je zpracován pečlivě, barvy jsou syté, volené adekvátně.

Symbolika oranžové barvy, v případě obliby značí pracovitost s vášní, obětavostí a nasazením, praktické způsoby práce; jako barva neoblíbená značí vyhýbavost k otevřenému boji, strach z dlouhých slovních šarvátek, velkého davu lidí a veřejných prostor (Schillingovi, 1999). Oranžová barva je povzbuzující, posilující, teplá, optimistická a veselá.

Obrázek č. 5

byl nakreslen, když bylo Kateřině 6, 7. Kresbu figury dostaly za úkol všechny děti ve třídě. Je na něm patrný obrovský krok kupředu ve vývoji znázorňování postavy. Figura už má všechny části těla, hlavu (více přiměřenou celkové velikosti těla), krk, trup a k němu obloučkem připojené paže v oblasti ramen, na obou rukách všech pět dvojdimenzionálně znázorněných prstů, nohy a na chodidlech boty. Postava není stále nakreslena synteticky, ale oproti předchozímu znázorňování už není plochá a neprosvítá a její objemnost je vyjádřena vybarvením oblečení. Všechny končetiny dvojdimenzionální. Dlouhé hnědé vlasy vykryvají i prostor zad, čelo zakrývá ofina (tak jako u ní samotné). Zajímavá je linie celé figury, která je nakreslena červenou pastelkou, hlava a krk je překreslena černou. Z obličeje znovu světlují modré oči, nos je znázorněn modrou čárkou (možná jí byla v tu chvíli zima a mrzl jí), znovu rudá ústa v širokém úsměvu. Postava je oblečená do barev, které jsou protikladné – studené zelené triko a do teplé červené kalhoty. Může to znamenat Katčinu „dvojakost“, jakýsi studený klid, ale i možnou úzkost a strach spolu s teplou ohnivostí, touhou po vyniknutí, prosazení se. Linie kresby je pečlivá.

obr. č. 5 - Katka (6, 7)

Obrázek č. 6

(viz. obr. příloha 2) je předcházejícímu obrázku v ledačems podobný. Vznikl deset dnů po něm a utvrzuje v pokroku ve vnímání a ve vývoji kresby.

Postava má opět všechny části těla: hlavu, krk, dvojdimenzionální končetiny, boty, trup, na ruku pět prstů a nově – synteticky zpracovaný trup a paže, nechybí jí vlasy (a opět je jejich růst znázorněn po celé hlavě). Oproti obrázku č. 5 zůstali obličej, krk a ruce bílé, nevybarvené. Oděv barvy nepostrádá. Zajímavostí je, že se barevnost oblečení až na boty, které jsou hnědé, nezměnila. Ústa jsou opět výrazná, červená, oči tentokrát zelené, o něco méně (nejspíš volbou barvy) vynikající. Chybí uši, ale ty nejspíš nejsou vidět, protože jsou schované pod účesem. Postava je svým provedením více učesaná a působí přesto uvolněnějším dojmem než předchozí figura z obr. č. 5 (viz. příloha s.), i když je úsměv v obličejí méně vřelý.

SHRNUTÍ:

Kateřinin vývoj za půl roku je výrazný. Ve znázorňování postavy se uskutečnilo několik významných změn – přibyl krk, objevuje se správný počet prstů na ruku a jsou dvojdimenzionální. Také ve zpracování vlasů nastal pokrok v tom, že již nejsou zobrazeny jako pouhé „nudle“ splývající podél obličeje, ale jsou husté a vykrývají celý prostor u krku. Figurám začalo být kresleno oblečení a také proporce částí těla a jejich vzájemný poměr se přiblížily realitě.

O MARTINOVÍ:

Martínek je poměrně chytrý kluk, letos v září už půjde do první třídy, takže skoro hotový školák. Patří k té hodnější části mužského zastoupení ve třídě, i když, jako každý kluk (i holčička) si někdy rád zkusí, jaké to bude, když... a dokáže se pěkně předvést. Při ranních hrách si celkem rád kreslí nebo hraje různé stolní hry, než by např. se skupinou kluků něco stavěl z polykarpovky. Většinou se soustřeďuje mimo klučíčí sféru a raději si hraje s děvčaty nebo se pohybuje kolem práce paní učitelky, dokáže zinscenovat divadelní představení. Často, jako spolehlivý, bývá mezi pověřenými, kteří jsou vyslaní např. do dolní třídy se vzkazem nebo jsou mu ukládány jiné „nadstandardní“ úkoly, které bez debat plní. Bývá vzorný. Rád paní učitelky podarovává a vidí jejich radost. Nevadí mu, když je v řídicí funkci, ale pokud není po jeho dokáže se pěkně durdit, ne však nahlas, „dusí“ to v sobě. Když nastane takový nějaký „problém“, na nějakou chvíli se stáhne do ulity a tam to s „naštvaným“ výrazem vstřebává. Jeho řeč je bez kazů.

Má jednoho sourozence - bratra, který je v sedmé třídě. Do mateřské školy ho vodí maminka, protože tam pracuje jako kuchařka

Obrázek č. 7

vznikl tak jako Katčín v polovině září 2006, kdy dostaly všechny děti stejné zadání nakreslit postavu, použity byly voskovky. Martínkovi bylo 5, 11 let a vypočetl pravděpodobně sám sebe. Postava má všechny části těla, ale proporčně je nevyvážená. Hlava je skoro stejně velká jako zbytek těla, což je ale částečně vykompenzované šířkou obdélníkovitě provedeného trupu. Nechybí neobutá chodidla, která jsou natočena jedním směrem, což vyvolává spolu s roztaženými rukama (roztažená náruč může slibovat vřelé objetí, bezradnost nebo nejistotu v kontaktu nebo neschopnost autora jinak je znázornit) dojem, že postava tančí. Obličej se usmívá, nos je hákovitý, oči mají panenky. Postava má na obou rukách všech pět prstů, dvojdimenzionálních. Na hlavě nechybí hnědé vlasy (sám je má také hnědé), které jsou neprůhledné, přítomny jsou uši. Hlava od trupu je oddělena krkem, který je zde o něco zvýrazněn růžovým vybarvením. Celá figura je vybarvená, jako tělová barva je užitá zmíněná růžová. Srovnáme-li obrázek č. 5 a 6 s tímto, nalezneme naprosto shodné užití zelené na horní část oděvu a červené na kalhoty. Tyto obrázky však byly kresleny v odlišnou dobu, tudíž můžeme usuzovat o možné podobnosti a „dvojakosti“ obou autorů při vzniku obrázku, kteří jsou studeně klidní a horkokrevní navzájem.

Postava je umístěna do téměř celé plochy papíru, doplněna o prostředí – široký zelený pruh trávy při spodním okraji papíru, po němž kráčejí nohy se třemi prsty. Napravo roste červený tulipán a z pravého horního rohu kouká a svítí směřující se sluníčko.

Provedení postavy je adekvátní k věku, ukazuje na vnímavého kreslíře.

obr. č. 7 - Martin (5, 11)

Obrázek č. 8

(viz. obr. příloha č. 3) vznikl na začátku prosince 2006. Martinovi bylo 6, 1 a měl k dispozici pouze tužku. Zadání znělo: „Nakresli mi nějakou postavu, jak nejlépe umíš“.

Postava byla kreslena zvláštním způsobem, kdy vznikla nejprve hlava a krk a pak celé tělo s jednou rukou nakreslené za tahu tužky snad pouze třikrát přerušeného, jinak tělo ani není dodatečně rozčleněno na části (trup, nohy). K trupu byla poté připojena ruka druhá. Na rukou je všech pět prstů, ale nohám chybí chodidla. Postava není vybarvená a až na hlavu, která je vyvedená docela detailně – velké oči mandlovitého tvaru s duhovkou a panenkou, s řasami a obočím, čárkovitý nos, ústa, přítomny jsou i uši a vlasy jsou hustě načárány na povrchu hlavy v účesu skoro na pěšinku, působí jako zjevení. Jediné, čemu je na figuře dán důraz jsou vlastně smyslové orgány jako oči, uši a vezmeme-li v úvahu i prsty coby hmat. Ačkoliv není tělo vyčárané, tím, jak je jeho linie jednolitá a nerovná, nabývá na objemu.

Posun oproti září můžeme nalézt v proporcích figury, kdy velikost hlavy ustoupila do pozadí a trup se zúžil.

Obrázek č. 9

(viz. obr. příloha č. 4 + text. příloha č. 1) vznikl za spolupřítomnosti ostatních kreslířů a kreslíři bylo 6, 2. Obrázek je velice výpravný a zajímavý. Lze na něm vidět domeček s kličkami v oknech, schody ke dveřím do domu, květiny (opět jako na obr. č. 7 červený tulipán), postavu s výrazným obličejem, sluníčko, mraky, kapky deště a v ohrádce želvu s loužičkou pití. Figura vlevo od domu má opět obličej vyvedený do detailů, který je nejvýraznějším prvkem celého obrázku. Pozice postavy vlevo od domu může znamenat připoutání k matce, setrvání v minulosti, ale oči a celá postava jsou natočeny doprava a hledí do budoucna. Slunce jako by s postavou komunikovalo a ona na něj vševědoucne hleděla. Vlasy jsou opětovně provedeny hustou čarou na povrchu hlavy, vidět jsou velké uši. Očím znovu nechybí obočí, řasy a dobře provedená duhovka, nos je tentokrát ve tvaru „šišky“ a ústa jsou široká a výrazně červená, kontrastující s černou barvou, již je celý obličej a následně i „hutný“ krk, provedený. Tělo získalo podobu koule, která je silnější čarou přepůlená, asi jako zip, nebo nějaký šev u bundy, mikiny atp. K trupu jsou připojeny ruce, kde jsou prsty dopočítány do pěti. Vzhled prstů i rukou se na každé straně mění, ani napojení výšky rukou k trupu není stejné. Nohám, které jsou do těla trochu „zaseklé / zadlabané“ opět chybí chodidla. Buď má s nimi autor problémy a nebo si je stále neuvědomuje a nepřikládá jim tak velký význam. Velikostí postavy je poukázáno na její větší význam před upozaděným domečkem. Provedení želvy bylo dodatečně upraveno, zvýrazněn byl její hlavní znak, symbol - krunýř - nabízí se souvislost mezi autorem samým a jeho vztahovostí se do sebe v případě jeho vnitřních „bojů“ při řešení situací, kdy je potřeba komunikace, účinné domluvy nebo jen vyjádření vlastních potřeb a přání. „Loužička, aby se mohla napít,“ je možná její záchranou, při vyschnutí v krku. Barevnost obrázku, kde díky

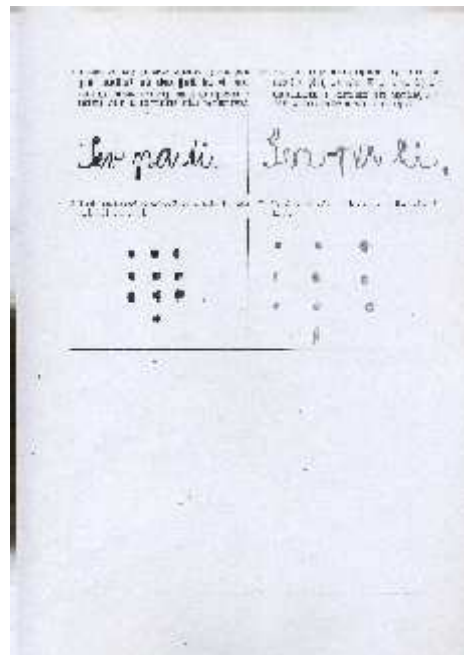
spoustě vody (různobarevný modrý déšť, mračna, loužička vody, želva) a barvě domu převládá studená modrá, vyvažuje velké teplé hřejivé slunce, sluníčkovitá květina a červený tulipán.

Skluz k jinému tématu nebo jinak i jeho vyplnění nad rámec požadavků může znamenat potřebu autora vyjádřit momentální zájem o něco jiného, snahu o promítnutí jeho osoby do vztahů mezi dalšími objekty, popř. osobami, které se vedle objeví nebo jen nezralost či nechuť autora k momentálnímu požadavku o splnění zadání.

Obrázek č. 10

(viz. obr. příloha č. 4) byl nakreslen když bylo autorovi stále 6, 2 při ranních hrách, asi tři týdny po obr. č. 9. Pozměněním zadání byla nespíš vyjádřena nevole k „zase kreslení postavy“. Postava na obrázku přibyla mezi naposled znázorněnými objekty. Tentokrát (v porovnání s obr. č. 9) to není muž, ale žena s botami s ostrou špičkou a podpatky. Tělo je odbito a buďto má postava šaty a nebo na nohy nezbylo kvůli velkému trupu místo. Na rukou chybí prsty, což může být důsledek zjednodušení kresby postavy při její velikosti na papíře. Krk oddělující hlavu od trupu je mohutný, barevně zvýrazněný, hlavu pokrývají blondáté dlouhé vlasy, které ale ještě nevykřívají prostor zad. Na v hlavě jsou vidět velké uši, v obličeji jsou oči, čárkou znázorněný nos, ale do prostoru, červená ústa - obličej má znovu výraz a hledí doprava. Ramena jsou znázorněna velkými obloučky vycházejícími od krku v ruce. Tvar postavy je kreslen jednou linií, synteticky. Domečku chybí dveře, opět jsou k vidění kliky u oken, má zvláště barevnou fasádu a zajímavostí je široký kmen třešně, nad níž svítí červenající se žluté slunce s širokými smyslnými rty a drápopitými paprsky.

Obrázek č. 11

obr. č. 11 - Martin (6, 3)

je součástí Orientačního testu školní zralosti podle Jiráska. Byl s Martinem prováděn 3 dny po kresbě obr. č. 10 (viz. příloha s.). Prokázal, že je Martin zralý a šikovný. Tělo jeho postavy bylo kresleno linií, sledující obvod. První vznikla hlava, jež má charakteristický (hnědý) účes, nechybí uši. Postava se v obličeji červená, oči jsou mandlovitého tvaru, bělmo růžové, duhovky zelené, nechybí (fialový) nos směřující doleva, ústa. Dlouhé tělo vypadá jako šaty, ale v zadání bylo jasně řečeno „nakresli pána“, tudíž je bez pochyb, že se jedná o mužské pohlaví. Šaty jsou dvoubarevné - červený horní díl, modrý spodní (nepřepuřeny linkou) - na barvu kalhot jako by „vyplynula“ barva fialová. Pět prstů ne rukou působí jako volánkovitý rukáv, což je způsobeno tím, jak šel Martínek po linii. Nechybí krk, nohy jsou zakončeny chodidly ve zdobných pruhovaných botách s kličkou, které jsou natočeny doprava. Vyvolává to dojem, že se postava za chůze otáčí.

Obrázek č. 12

je z poloviny února roku 2007 a Martinovi bylo v té době 6, 4. Pokyn k nakreslení postavy byl zadán všem dětem. Martinova postava je tentokrát mohutná, vyplňuje celý prostor papíru a „valí se jako Golem“. Opět byla zajímavě provedena jednou syntetizující linkou od krku tentokrát až k nohám (jimž chybí chodidla), jako u obr. č. 8 kresleného tužkou (viz. příloha s.)

po zbytek obvodu těla. Trup je ale od nohou oddělen čarou. Prsty na rukou jsou volánkovité, je jich pět. Mohutnější nevybarvený krk (co se již několikrát na kresbách objevil zvýrazněný) může znamenat jak problémy s krční páteří, bolest v krku, tak problémy s vyjadřováním, v komunikaci. Mezi levou rukou a pravou nohou postavy panuje k ostatním částem těla disharmonie. Postava stojí

obr. č. 12 - Martin (6, 4)

na trávníku, je ukotvená, při zemi a barva trávy ladí s trikem. Kalhoty mají modrou barvu (nejspíš jako džíny) a rozkrok. Na hlavě je kudrnatá hnědá kštice, v obličeji smyslné rty, nos jako jamka a oči s řasami. Znovu nechybí uši prosvítající z pod vlasů. Výraz obličeje je káravý. Vybarvení oděvu je provedeno dynamičtějšími tahy způsobenými buďto únavou a nebo touhou, mít už úkol za sebou. Vývoj v kresbě se nijak výrazně neliší od kresby postavy v testu školní zralosti, však rozdíl ve zpracování je zde v rozkroku, v chybění chodidel, větší „odbylosti“ kresby a ve větší „chudobě“ na barevnost postavy a její detaily.

obr. č. 13 - Martin (6, 4)

Obrázek č. 13

vznikl na konci února 2007 (6, 4 let). Martin byl už pravděpodobně tématem „postavy“ unuděn. Kresba je provedena rychlými tahy, figura je nejspíš ženského pohlaví (má blond'até delší vlasy) a její hlava je disproporční k tělu, ačkoliv před tím Martin několikrát prokázal schopnost části těla uspořádat přibližně k jejich vzájemnému poměru. Kresba je umístěna na výšku papíru, zabírá skoro celou plochu. Tvar těla je opět proveden jednou linkou a prsty nejsou od paže

odděleny čarou, je jich pět. Krátkým nohám nechybí chodidla obutá botami s červenou bambulí. Obličej má udivený výraz s obočím a zároveň řasami, „šiškovitý“ nos, širokou pusou. Pravá ruka postavy jako by byla napřažená k úderu. Na oděvu je vidět zip, táhnoucí se po celé délce od břicha ke krku.

SHRNUTÍ:

Ačkoliv je Martinů posun ve vývoji během pěti měsíců patrný a četností různých detailů při zobrazení figury vykazuje dobré pozorovací schopnosti, kolísá mezi již přibližnou správností znázornění proporcí a naddimenzionalizovanou velikostí hlavy ku velikosti těla, popř. disproporcí těla a nohou. Při znázornění ruky postavy nezapomíná dopočítat všech pět prstů. Jeho kolísavost je patrná i v pečlivosti a „odbylosti“ provedení obrázků. Může to být způsobeno jeho snadnou unavitelností. Neobvyklé je syntetizování těla jednou linií.

O MARKÉTCE:

Markétka je sympatická „ohnivá“ dívenka. Ze třech sourozenců je doma nejmladší, před ní se narodili ještě dva bratři. V září už také nastoupí do základní školy.

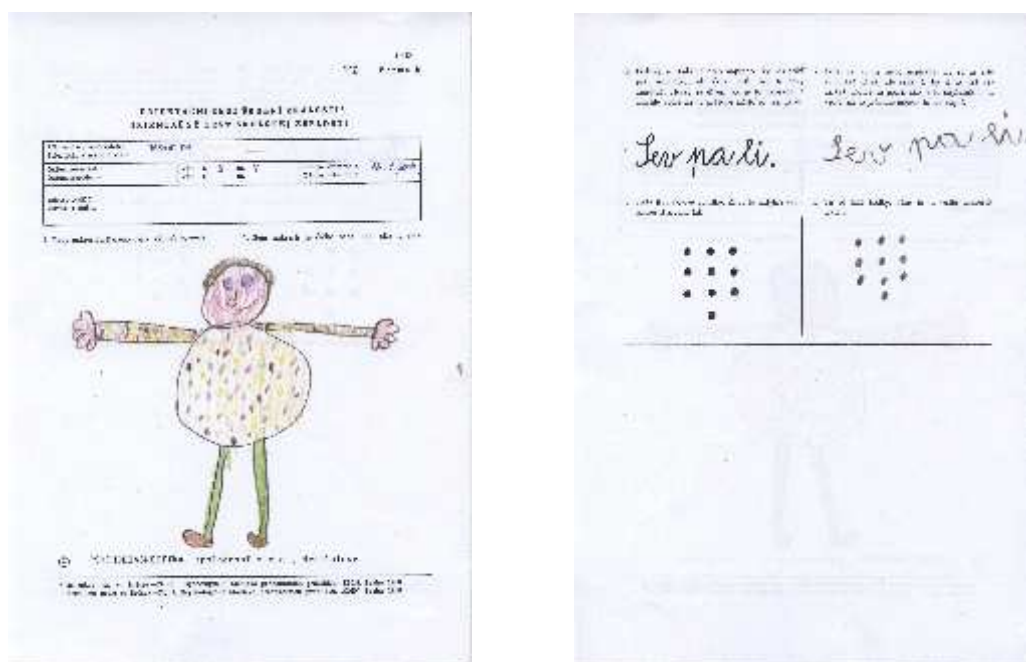
V mateřské škole vyniká svou bezproblémovostí, bystrostí úsudku, správností odpovědí zadaných otázek a smyslem pro humor. Nesnaží se být za každou cenu první, ale vytrvale čeká, až přijde její čas, dala by se označit za malý živel. Je zručná, tvořivá a originální. Navštěvuje výtvarný ateliér pro děti, v MŠ kroužek angličtiny.

Obrázek č. 14

(viz. obr. příloha č. 5 + text. příloha č. 1) vznikl v polovině prosince roku 2006. V zadání stálo „kresba postavy“, Markétka vedle obrázků ostatních dětí, kde se postava vyskytovala v prostředí u domu atp., nakreslila rovnou celou rodinu. Nebo spíš ji samotnou s rodiči. Na obrázku jsou všechny tři figury v pohybu (chodidly natočenými vlevo vycházejí z obrázku) a maminka (postava uprostřed) jakoby se snažila zbylé dvě chytit za ruce, aby spolu mohly vytvořit řetěz. Délkou vlasů je dobře rozpoznatelné pohlaví rodičů (otec má vlasy krátké a kudrnaté, matka delší a hnědé – matčiny a Markétčiny vlasy nevyplňují prostor u krku a zad), výškou postav je viditelné, kdo je dítě a kdo dospělý. Všechny postavy mají důležité části těla - hlavu s obličejem (kulaté oči, barevně rozlišené, Markétčiny jsou ve skutečnosti také modré; usmívající se pusou a prostorově znázorněný nos do háčku), krk oddělující hlavu od oválně pojatého trupu, paže

napojené v oblasti ramen, u v šech postav je i správný počet prstů na rukou dvojdimenzionální nohy ukončené zahnutými a obutými chodidly, které v případě rodičů barevně ladí s horní částí oděvu, ale chybí uši. Všechny postavy mají modré kalhoty (pravděpodobně džíny). Z obrázku číší optimismus a veselá nálada. Na spodním papíru (položeném na šířku) je vidět nahoru rostoucí trávu (v kolmých čárkách k okraji papíru) a při horním okraji je prostor vyznačen pruhem modrého nebe na němž svítí už neantropomorfizované slunce. Obrázek je k věku dítěte velmi dobře zpracován. Zadání úlohy zpracované nad rámec, vyjadřující patrně to, jak jsou pro Markétku rodiče důležití a bez nich by samotná postava asi nebyla to pravé. Úroveň grafomotoriky a zvládnutí výtvarného prostředku je velmi dobrá.

Obrázek č. 15

obr. č. 15 - Markétka (5, 9)

byl nakreslen jako součást Jiráskova Orientačního testu školní zralosti. Postavě chybí důležitý krk a její trup je jako balón, ruce jsou upaženy, ale nechybí na nich správný počet prstů, všechny končetiny jsou dvojdimenzionální a přibližně stejně dlouhé a široké. Znovu chybí uši, ale ostatní detaily obličeje, jako oči s panenkami, háčkovitý nos a ústa v úsměvu znázorněny jsou, vlasy pána mají kudrnatý účes. Nechybí chodidla a oděv je pěkně zdobný, barevný. Úroveň grafomotoriky je dobrá, provedení kresby pečlivé. V porovnání s obrázkem č. 14 (viz. příloha s.

), je zde ale ve vyjádření postavy mírný pokles dolů (roztažené paže, tvar trupu, chybějící krk a užití barvy na oči). V dalších částech testu byla prokázána zralost pro nástup do ZŠ.

Obrázek č. 16

(viz. obr. příloha č. 5) vznikl ve stejný den, jako Orientační test zralosti, v první polovině ledna 2007. Markétka byla požádána o kresbu nějaké rodiny. Je zajímavé, že nekreslila opět sebe a své rodiče, ale babičku s dědečkem, jejich psem a babiččiným bratrem. Také je zajímavé, že postavy na obrázku dosahují podobných, ba (ve zpracování těla a jeho proporcí) lepších kvalit než na obr. č. 14 (viz příloha s.) a výrazně přesahují kvality postavy pána.

Ruce jsou upažené, s pěti prsty, všechny končetiny dvojdimenzionální. Nohy s chodidly, nakročené, v chůzi. Trup je podlouhlý a nechybí krky, opět ale chybí uši. Další výrazný pokrok je patrný v linii syntetizující trup a ruce. Postava dědečka jakoby se snažila dohonit babičku a vzít ji za ruku. Dědeček drží na vodítku jejich psa, který má všechny 4 nohy, ocas a čumák s ušima z profilu. Třetí postava je všechny s úsměvem následuje. Na obrázku jsou použity především teplé odstíny barev.

Obrázek č. 17

se datuje do poloviny února 2007 (ve věku 5, 10 let autorky). Jde o zobrazení postavy kamaráda. Postava je nekreslena na výšku papíru a zaujímá skoro celou jeho plochu. Kromě chodidel nechybí z částí těla nic. Na hlavě přibýly uši, ve slabém pruhu jsou znázorněny vlasy, v obličeji jsou kulaté oči, nos a otevřená ústa, mezi hlavou a trupem je krk.. Trup a ruce jsou provedeny jednou čarou, na rukou je pět maličkých prstů. Postava působí „ranařským“ dojmem asi díky velkému obloučku ramen. Kruh v hlavě je s největší pravděpodobností malá „zkažená“ hlava. Použití purpurové barvy na obličej, krk a ruce je neobvyklé. Na horní části oděvu si můžeme přečíst anglický nápis, popisující námět obrázku.

obr. č. 17 - Markétka (5, 10)

Obrázek č. 18

(viz. obr. příloha č. 6) byl zadán s požadavkem o nakreslení postavy. K dispozici měla Markétka pouze tužku a vznikl dva dny po obrázku č. 17 (bylo jí 5, 10). Na znázornění postav nevidíme nějaké zásadní a výrazné změny ve vývoji výtvarného projevu, ale je zajímavé porovnat obrázek

kreslený tužkou a obrázek, který vznikl za použití pastelky. Znovu místo jedné postavy vznikly na šířku papíru postavy 3 – Markétka, rodiče a ještě přibyl pes, jehož čumák je polidštěný a horizontálním čárkováním se autorka snažila o zobrazení jeho srsti (což vypovídá o tom, že i jen tužka může pomoci ke znázornění toho, co dítě zaujalo a chce to zreprodukovat). Postavy mají „slepý“ pohled, trup a ruce jsou nakresleny syntetizující linií a tělo není od krku odděleno čarou. Otcí chybí chodidla, ostatní postavy je mají. Všechny postavy jsou Markétkou také náležitě popsány. Matka s dcerou mají na oděvu knoflíky. Markétce visí na uších náušnice.

Obrázek č. 19

(viz. obr. příloha č. 6) byla nakreslen na konci února 2007, Markétce bylo 5,10 let. Na obrázku se vyskytují postavy tři a ne ledajaké. Nalevo je Mikuláš, uprostřed anděl a vpravo stojí čert. Na únor téma dost neobvyklé. Kresba je udělaná narychlo a svižně, protože k ní autorka neměla mnoho času a projevuje se to hlavně v čarách pozadí, dynamicky provedeném červenou pastelkou (že by peklo?). Na postavě anděla si můžeme povšimnout už dobře zpracovaných vlasů, které splývají i kolem krku a pokrývají neviděná záda. Andělovi šaty jsou nakresleny bílou linií, křídla a vzor na šatech modře, chybí mu ruce. Mikuláš je zvláště žlutý a chybí mu krk, čerte také bez krku, ale jeho hnědé tělo připomíná kapku (kolem se vine zlatý řetěz), oběma postavám chybí prsty na rukou a chodidla na nohou. Může to znamenat vyjádření nadpřirozenosti těchto bytostí, které jsou v Markétčině podání odpoutány od sociální sféry. Tyto postavy jsou snad pro svou specifickou těžko srovnatelné s lidskou figurou, i když se do nich pokaždé oblékají lidé a silueta člověka a těchto postav je v základu stejná. Jejich vyobrazením ještě na konci února, se ukázalo, že v Markétčině světě zanechaly hlubokou vzpomínku a stopu.

SHRNUTÍ:

Markétka na svých kresbách během dvou měsíců ukázala pokrok ve znázorňování lidské postavy hlavně v provedení trupu. Ten se ze „švestkovitého“ zakulacujícího se tvaru přehoupl do podélné podoby (připomínající obdélník), která se přibližuje skutečnosti. Znázorňuje krk a na jejích kresbách přibýly uši (u ženského pohlaví ozdobené náušnicemi). Na poslední kresbě postavy, oproti předešlým, kdy vznikl čert, Mikuláš a anděl, jsou andělovi vlasy husté a vykrývají plochu zad. Při kresbě postavy častokrát nezobrazuje jen jednu, ale většinou se jich na papíře objeví víc a v nějakém vztahu. Používá pestrou škálu barev.

Následující rozbor a interpretace obrázků zbylých tří dětí jsem neprováděla v takovém rozsahu, jaký byl proveden u předchozí skupiny. Z množství materiálu bylo vybráno několik kreseb, co jsou nejzajímavější s je na nich patrný největší vývoj ve znázornění lidské postavy

O TOMÁŠKOVI:

Tomášek přišel do mateřské školy a ještě mu nebyly ani tři roky. Stal se proto jakýmsi malým mazlíkem. I vzrůstem je malý a na svůj věk nevypadá. Ještě teď, skoro v šesti letech, když má potřebu, jde se pomazlit. V září by měl jít do základní školy, ale kvůli odkladu zůstane ještě rok v mateřské škole. Do MŠ si každý den nosí nějakou (často novou) hračku, pokud je to plyšák, tak s ním spí. Tomášková maminka by dle jejích slov byla ráda, aby byl Tomášek pořád ještě malý, protože si ho takového moc neužila. Tomáš, vyžaduje-li se nějaká činnost, se rád válí a říká: „Já to neumím.“ Pokud u něj někdo je a třeba mu napoví, ukáže, pomůže a podpoří ho, tak se úkolu zhostí a bez řečí kolem ho plní. Jako dominantní ruku má levou. V MŠ také navštěvuje kroužek angličtiny. Není z těch, co by vyhledávali konflikty a nebývá jejich přímým strůjcem, s ostatními chlapci je v kontaktu rád, ale zcela se neúčastní nějakých bitek, šarvátek atd., pokud mu někdo něco provede, jde to říct a rozhodně je v tu chvíli nazlobený, provokovat ale také umí.

Má jednoho staršího bratra.

Obrázek č. 20

vznikl v polovině prosince 2006, když bylo Tomášovi 5, 6. Ke kreslení mu byla poskytnuta pouze tužka. Zajímavý byl jeho slovní doprovod ke kresbě (viz. text. příloha č. 2). Na obrázku můžeme vidět velikou kulatou hlavu, která zabírá jednu třetinu papíru a jejíž obvodová linie se nesetkala s počátečním tahem tužky. Kdyby po jejím obvodu Tomášek nenačáral nedbalé vlnovky, jako vlasy, „foukalo“ by do ní. V obličeji se nachází dvě malá klubička očí, nos provedený čárkou a otevřená ústa znázorněná dvěma čarami, které se na jedné straně setkaly v jejich koutku. Na bradě jsou patrné čárky, jako vousy. Tělo postavy, u níž je znázorněna pouze její horní část trupu s krkem (který hlavu od trupu neodděluje čarou), rameny a pažemi je provedena velice schématicky, geometricky a figura působí trochu jako robot. Toto je ale z části narušeno zajímavým náklonem osy očí a s ní vodorovně nakreslených ramen, což spolu s dynamičtěji vedenými čarami postavu

obr. č. 20 – Tomáš (5, 6)

oživuje. Ruce jsou také geometricky podané, přilepené přímo k tělu (jedna jejich strana slouží i jako obvodová linie trupu) a na jedné z nich je patrných pět jednodimenzionálních čárkovitých prstů. Čáranice uvnitř trupu jsou kosti. Je škoda, že papír nebyl dolepen, aby na něj případně mohl dokreslit nohy. Jen pouhým znázorněním trupu mohl dát ale najevo jeho momentální zaujatost touto částí těla, zvláště, když jsou v ní transparentně nakreslené kosti, o nichž si mohl

před tím s někým povídat, někde viděl jejich obrázek, nebo si jen v danou chvíli vzpomněl, že je má v těle. Jejich přítomnost může být i důsledkem nějakého úrazu, naražení kostí.

Nad obrázkem torza postavy je k vidění antropomorfizovaná kometa s paprsky, která svým vzhledem a polidštěním připomíná hlavonožce nebo druhou méně důsledněji propracovanou postavu. Připomíná miminko, ale dle Tomášových slov, je to jasně kometa. Podobnost s miminkem může být čistě jen náhodná nebo se do ní může dvojnásobně promítat symbolika Vánoc (Ježíšek), již děti zrovna žily.

Tomáš se na obrázku podepsal. Jeho grafomotorický projev odráží vitalitu a aktivitu, přítlak na tužku není stejný, napojování čar mu dělá problémy, především v kulovitých a „zaostřujících“ se tvarech, úhlech, přičemž má při psaní velkých tiskacích písmen (jako např. b, d) tendenci jejich bříška zahrocovat. Pravděpodobný je při kresbě a psaní velký výdej energie. Na druhou stranu papíru se pokusil o psaní slov, které ho učila babička. Slovo „babi“ zvládl, „děda“ se mu příliš nepovedl (viz. příloha Záznam průběhu kresby a komentář k obrázku č. 2, s.). Když mi obrázek dával, nezapomněl ho před tím složit na dvakrát.

Obrázek č. 21

byl nakreslen o dva měsíce později, kdy bylo Tomáškovi 5, 8 let. Úkol byl zadán všem dětem. Kresbu postavy Tomáš umístil na výšku papíru doprostřed. Její provedení je velice zajímavé (zvláště její pravá polovina těla), protože je tentokrát už celá, ale její obvodová linie při bližším prozkoumání zabíhá ke znázornění postavy typu hlavonožce. Znovu je přítomen krk, který je ale stejně široký jako trup a není od něj oddělen čarou. Ramena jsou provedena v pravém úhlu a pokračují dvojdimenzionálními pažemi, jež jsou ukončeny pěti čárkovitými prsty. Linie trupu přechází v obvodovou linii levé nohy (u postavy noha pravá) a v místech rozkroku končí (ve slepém prostoru břicha). Pravá noha (u postavy levá) je nakreslena stejným způsobem a její linie je vedena i stejným směrem (doprava a nahoru) a končí v oblasti rozkroku, ale pod paží (mezi vnější stranou linie trupu a vnější stranou linie paže u těla), celá tělová linie je hnědá. Nohy jsou ukončeny kapkovitými chodidly natočenými v chůzi vlevo. Tělo i s krkem je hustě vybarveno tmavě modrou barvou rychlými a dynamickými tahy. Postava vypadá jako oblečená do kombinézy se stříhem kalhot do zvonu. Hlava je nevybarvená, vedená zelenou linkou. V obličejí jsou dvě prázdné zelené oči, chybí nos a pusa. Na hlavě jsou v širším obloučku položené vlasy, doplněné pár tahy za použití hnědé pastelky. Přítomno je jedno ucho. Čára ukončující trup v rozkroku je provedena dodatečně modrou barvou, jako součást a hranice oděvu. Figura jde po hnědém pruhu u

obr. č. 21 - Tomáš (5, 8)

spodního okraje papíru, nejspíš po zemi. Délka nohou je protáhlá, naddimenzovaná, ale to je možná způsobeno Tomášovým zkreslujícím vnímáním velikostí v důsledku jeho menšího

vzrůstu. U horního okraje papíru je hustý pruh tmavomodrého nebe, kresleného rychlými tahy a pod ním je zlostně vypadající slunce purpurové barvy (doplněné o tahy hnědé a modré)

s vyceněnými zuby a zelenými paprsky. Postava je jakoby v úleku, chladné barvy, slunce na ní z výšky hledí. Slunce jako mužský prvek, symbolizující otce (Davido, 2001), zde s nazlobeným výrazem a pozměněnou barevností a postava v úskoku, mohou znamenat u Tomáše respekt z otce, který si možná umí zjednat.

Obrázek č. 22

(viz. obr. příloha č. 7) nese název „Létající ryby“. Úkol nakreslit postavu byl opět zadán všem dětem. Vznikl koncem února 2007, kdy bylo Tomášovi 5, 8. Obrázek kreslil dlouho a všemožně se u něho povaloval. Před jeho odevzdáním na mne volal, aby si postěžoval, že se ostatní děti u stolečku smějí tomu, co na něm má. Když jsem se zeptala co je to, odpověděl, že létající ryby. Obrázek odevzdal mírně pomuchlaný.

Na obrázku jsou na první pohled (vedle malého množství modré) patrné teplé odstíny použitých barev, jako červená, žlutá, purpurovo-fialová, troška oranžové. Tahy a linie jsou opět živé a dynamické a spolu s volbou barev ukazují na impulzivitu kreslíře. Vedle námětu dvou okřídlených ryb, které zřejmě letí nad hladinou vody (u spodního okraje papíru na šířku) a podobají se dvoukřídlym rackům, je uprostřed mírně vlevo vyobrazena postava. Je nad jednou z ryb. Její mírně rozkročené nohy spočívají na křídlech ryby a to vyvolává dojem toho, že křídla jsou velkými chodidly natočenými dopředu, ale spíše, že má postava lyže a brázdí si to po vlnách nebo sněhu? Při dalším pohledu to také působí tak, že je postava stojící na hřbetě ryby někam odnášena. Provedení figury je jako předchozí kresleno syntetizující červenou linií sjednocující krk s tělem, nohami a jednou rukou. Druhá ruka visí z cípu ramene. Viditelný je dobře provedený rozkrok nohou. Nohám chybí chodidla, na jedné ruce nejsou prsty a na druhé byl proveden pokus o jejich zobrazení. Ruce mají naprosto odlišný vzhled. Krk a trup znovu není oddělen čarou. Postava má zajímavě vybarvený oděv, připomínající šaška. V obličejí jsou dvě velké plné oválné oči, čárkovitý nos, otevřená ústa (je transparentní). Na hlavě jsou vlasy v hustém účesu. Nad druhou rybou vpravo je pokus o znázornění druhé postavy, které vznikl jen kus - hlava (s očima a ústy) a dvě ruce s krkem. U horního okraje papíru je druhý modrý pruh, pravděpodobně nebe. Pod ním se táhne červený „potůček“ který se dotýká hlavy zobrazené figury a utíká napravo ven z papíru. Což může vyvolat dojem velké energie pryštící z hlavy nebo proud vyřčených, křičených nebo přijímaných slov, informací. Všechny objekty jsou spolu v nějakém vztahu a může to být „zašifrovaně“ zobrazená rodina. Např. rodiče jako ryby, letící za sebou, odnášejí děti (Tomáška a jeho bratra). Silnější ryba následuje slabší elegantnější rybu, je za ní v těsném závěsu, možná se jí snaží předhlonit. Kam letí? A proč nejsou ve vodě a místo ploutví mají křídla?

SHRNUTÍ:

Tomášův vývoj je jemný a postupný a ještě chvíli bude zřejmě trvat, než se jeho geometrické a pravidelné znázornění těla postavy uvolní do měkčí linie, i když se to s každou kresbou lepší. Ve znázornění postavy v porovnání např. s Markétkou spadá jeho projev na nižší vývojovou úroveň. Možná jen, že neumí vnímané a poznané prvky lidského těla zpracovat na papíře (viz. jedno ucho, prsty u jedné ruky, přítomnost krku, který ale není od trupu oddělen čarou, „zapomenutí“ nějaké části obličeje, ...) nebo je Tomášův vývoj ovlivněn a bržděn touhou matky po jeho regresi, po případě může být výsledek kresby ovlivněn snadnou unavitelností dítěte. Jeho projev je energický a dynamický, méně uspořádaný, však se zajímavými náměty a detaily.

O KÁTĚNCE:

Kátěnka je tichá, jemná dívka, až by se dalo říci „stydlivka“. V září půjde do první třídy. Do mateřské školy ji každé ráno vodí tatínek, s kterým se nikdy nezapomene náležitě rozloučit. Patří k dětem, které jsou hodné a bezproblémové, z činností v MŠ je její oblíbenou kreslení, kuchyňka a podobné dívčí hry, ale honičkou také nepohrdne - dokáže si ji docela dobře užít. Není dominantní a příliš se neprosazuje. Před Vánoci absolvovala šestitýdenní kurz na zlepšení grafomotoriky, dle slov paní učitelky jí to prospělo i v ladnějším pohybování se. Pokud se mluví o nějakém tématu, Kátěnka neopomene říct vlastní zážitek nebo zkušenost.

Doma je s bratrem, který chodí do první třídy a čekají dalšího sourozence.

Obrázek č. 23

obrázek byl Kátěnkou nakreslen v polovině prosince 2006, kdy jí bylo 5, 5 let. V této době navštěvovala kurz pro zlepšení grafomotoriky a proto je kresba provedena „kuličkou“. Z barev, které jí kulička poskytovala, zvolila černou k lineární kresbě. Postava, kterou nakreslila bude pravděpodobně mužem a velikostí uší, kukučem a postojem připomíná Hurvínka. Vyjma chodidel na kratších nohách a prstů na rukou jako klubko, má všechny části těla. Hlavu s obličejem (s nosem, očima a pusou v úsměvu), ušima a pruhem vlasů., krk, trup,

obr. č. 23 - Kátěnka (5, 5)

ramena jako rameno u jeřábu odkud visí ruce. Všechny končetiny jsou dvojdimenzionální. Napojování čáry je někde lehce přesahující nebo jsou čáry nedotažené, postava je nevybarvená. Zobrazení figury, kdy má postava všechny důležité znaky, je k věku autorky celkem dobré.

Obrázek č. 24

byl opět nakreslen kuličkou pár dnů po obrázku č. 23 a Kátěnce bylo pořád 5, 5 let (viz. obr. příloha č. 7 + text. příloha č. 1). Na obrázku nakresleném na šířku papíru můžeme vidět vedle lidské postavy umístěné vlevo také její prostředí. Velké žluté a hřejivé polidštěné sluníčko s trojúhelníkovitými paprsky, obláček, žlutou květinu a pruh zelené trávy při spodním okraji papíru, na němž postava stojí. Výběr barev a provedení kresby byl znovu omezen na možnosti kuličky. Postava má hlavu s obličejem, v němž jsou modré oči (jako Kátěnciny), červený čárkovitý nos a ústev v širokém úsměvu. Čelo zakrývá ofina, na níž mě důležitě upozorňovala (sama má také ofinu), vlasy jsou pravděpodobně vyčesané do culíku. Hlavu od trupu odděluje krk. Trup má tvar kruhu, jenž je provedený žlutou linií (ostatní linie postavy mají hnědou barvu) a je vybarvený po jeho vnitřním obvodu červeně, uprostřed je modré kolečko, které se při bližším pohledu usmívá. Možná je to vzor oděvu nebo pouhá náhoda. Všechny končetiny jsou dvojdimenzionální, ale na rukách chybí prsty nebo jakýkoliv jejich náznak a nohám chybí chodidla.

Na obrázcích v příloze si lze prohlédnout ty, které byly Kátěnkou nakresleny spontánně v mezidobí úkolů a které jsem dostala jako dárek (viz. obr. příloha č. 8, obrázky č. 1, 2). Postavy jsou zjednodušené mění se tvar trupu, znázornění rukou, chybí prsty. Objevuje se typické holčičí téma princezna, obrázky jsou dekorovány.

Obrázek č. 25

vznikl v polovině ledna roku 2007, kdy bylo téma zadáno všem dětem. Kátěnce bylo 5, 7 let. Kurz grafomotoriky měla již za sebou. Mohla jako ostatní ke kresbě použít pastelky. Na obrázku kresleném po dvou měsících od obr. č. 24 můžeme ve výtvarném projevu a ve zobrazení lidské figury zaznamenat podstatný krok kupředu. Tentokrát je vyobrazena postava ženského pohlaví. Hlava je oválná, v obličejí jsou vidět modré oči (jako její), nos jako čára, usměvavá ústa a červené tvářičky (Kátěnka trochu stydlín je, ale může to znamenat i to, že jí např. bývá horko, snadno se zahřeje, uběhá). Delší vlasy jsou načesány do culíků nebo jejich podobnost s culíky vypovídá o jejich nezvládnutém znázornění. Na uších visí náušnice. Krk je vražený do hrudi a vypadá to, jako by postava krčila rameny, z nichž vybíhají krátké ruce. Ve zpracování obou rukou je výrazná proměna v přítomnosti pěti dvojdimenzionálních prstů. Což

obr. č. 25 - Kátěnka (5, 7)

může být následkem absolvování kurzu grafomotoriky - Kateřinka si uvědomila přítomnost prstů a zvládá je i lépe ovládat. Novým prvkem je i znázornění krátké sukně sedící v pase, jež příkrývá oblast stehen a vykukují z ní lýtka, nohy jsou zakončeny chodidly. Linie kresby je pěkně provedená, vykreslení oblečení je provedeno mírně živými čarami, hustě vedle sebe vrstvenými. Jako tělová barva byla použita oranžová. Oděv je vybarven červenou barvou, dětmi

oblíbenou pro svoji výraznost a energii a na sukni je použita pro děti ne úplně typická černá barva plná tajemství.

Obrázek č. 26

obr. č. 26 – Kátěnka (5, 8)

Obrázek byl Kateřinou nakreslen pár dnů po obrázku č. 25 a bylo jí 5, 8 let. Opět zde můžeme za tak krátkou dobu upozorovat postup ve vývoji zobrazení lidské postavy, která je zobrazena uprostřed papíru daného na výšku. Sice jí chybí důležitý krk, ale byla zmenšena hlava a její proporce jsou v lepším poměru ke zbytku těla. Vlasy mírně zhoustly, ale pořád ještě nevykřívají celé okolí obličeje a místa u krku. V obličeji nějaké paní nebo Kátěny samotné jsou opět červené tvářičky, čárkovitý nos a široký úsměv a modrý očím přibyly řasy. Také uším přibyl důležitý a zajímavý detail, kolečkem uvnitř nich bylo odděleno vnitřní ucho od boltce. Znovu jsou na nich zavěšeny náušnice. Také ve znázornění rukou je vidět veliký pokrok. Jsou napojeny u spojů trupu s hlavou, jejich šířka v oblasti ramene se zvětšila a nevypadají tolik zavěšeně. Provedeny jsou v mírném obloučku, prodloužily se a pěkně jsou vyznačeny dvojdimenzionální prsty na rukou. Rozlišen je palec od ostatních prstů, ale na obou rukou je natočený stejným směrem. Trup se zúžil a prodloužil, dlouhá sukně zakrývá celé nohy a z pod nich nejsou vidět žádná chodidla. Oblečení horního dílu postavy je velice zdobné rytmickými prvky, barevné a živé. Pečlivě jsou provedeny vlnovky a puntíky coby vzor. Sukně je též pestře provedena čtyřmi barvami a ozdobena je obloučky po jejím vnitřním obvodu. Uvnitř se nachází 3 kytičky, které by mohly symbolizovat zbývající členy rodiny, nebo jen symbolickou trojku často se vyskytující např. v pohádkách. Postava působí velmi žensky a je hezky esteticky provedená. Čára se uklidnila a provedení postavy se stalo pečlivějším (snad i výsledek grafomotorických cvičení).

SHRNUTÍ:

Kátěnka je dalším příkladem toho, jak se může zobrazení lidské figury ve výtvarném projevu dítěte za krátkou dobu rychle rozvinout. Její vývoj se výrazně rozvinul ve zobrazování rukou, dvojdimenzionálních prstů, kterých se objevuje pět. Zlepšily se i vzájemné proporce částí těla. Občas je zapomínáno na krk. Vyskytle se už také chodidla a přibylo detailů při znázorňování hlavy a obličeje. Barvy jsou voleny příjemným způsobem. Objevují se typická dívčí znázorňování postavy princezny nebo jiných zdobných prvků a činitelů.

O DOMINIKOVI:

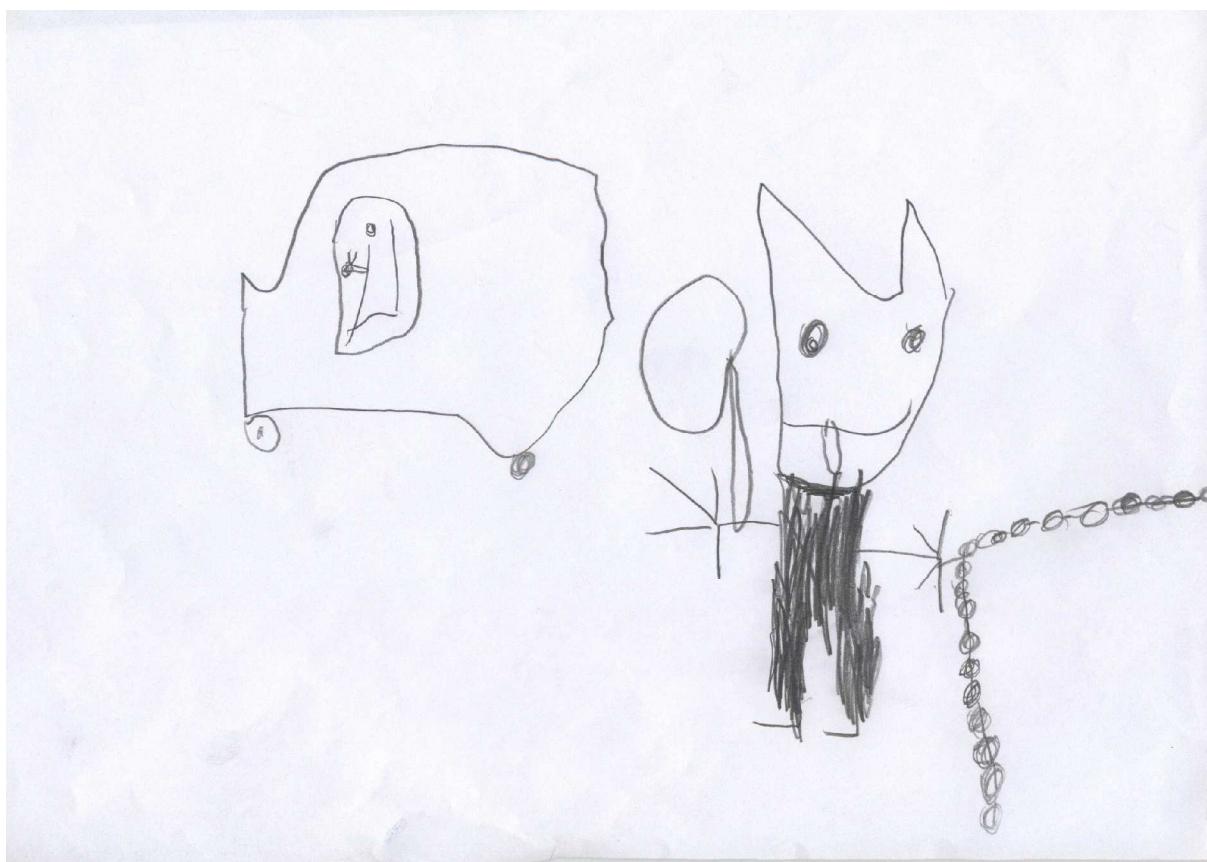
Dominik je z popisovaných dětí nejmladší. Je to typický kluk „raubíř“. Velmi rád pobývá se skupinou „akčních“ hochů ze třídy a je vždy tam, kde se něco děje. Z her si vybírá charakteristická klíčičí témata - stolní kulečník, nejrůznější stavění, stolní fotbal, volejbal V herně, honičky atd. Vyžaduje vzruch a pohyb, který mu klíčičí společenství většinou poskytuje.

Bývá škádlitelem i škádleným a to si nenechává líbit. Je komunikativní a rád vypráví, co se mu přihodilo, kde byl a co zažil. Z hlásek neumí vyslovovat „ř“ a místo něj používá „z“.

Vyrůstá vedle starší sestry. (Z výzkumného vzorku dětí je nejmladší.)

Obrázek č. 27

vznikl při individuální práci s Dominikem 4. prosince 2006, kdy mu bylo 5, 1 let (viz. text. příloha č. 3). K dispozici měl pouze tužku. Na obrázku jako postavu Dominik zobrazil čerta v kožichu s řetězem a s pytlem. Základem

obr. č. 27 - Dominik (5, 2)

zobrazení této postavy je o něco rozvinutější hlavonožec. Postava čerta je vyjádřena symbolem rohů na velké hlavě, která je díky nim ještě větší než zbytek těla. V obličeji čerta jsou klubíčkovité oči a pusa s jazykem, chybí nos (a uši). Hlava od těla není oddělena krkem. Trup je obdélníkovitý a vycházejí z něj jednodimenzionální ruce (na nichž je pět čárek jako prsty) a nohy, které však Dominik spolu s trupem hustě a sině začárál, aby tak zobrazil kožich. Nohy mají jednodimenzionální chodidla. Vedle ruky čerta je nakreslena řada koleček na linku zalomenou téměř do pravého úhlu v místech, kde se dotýká dlaně, čímž vniklo jasné vyjádření

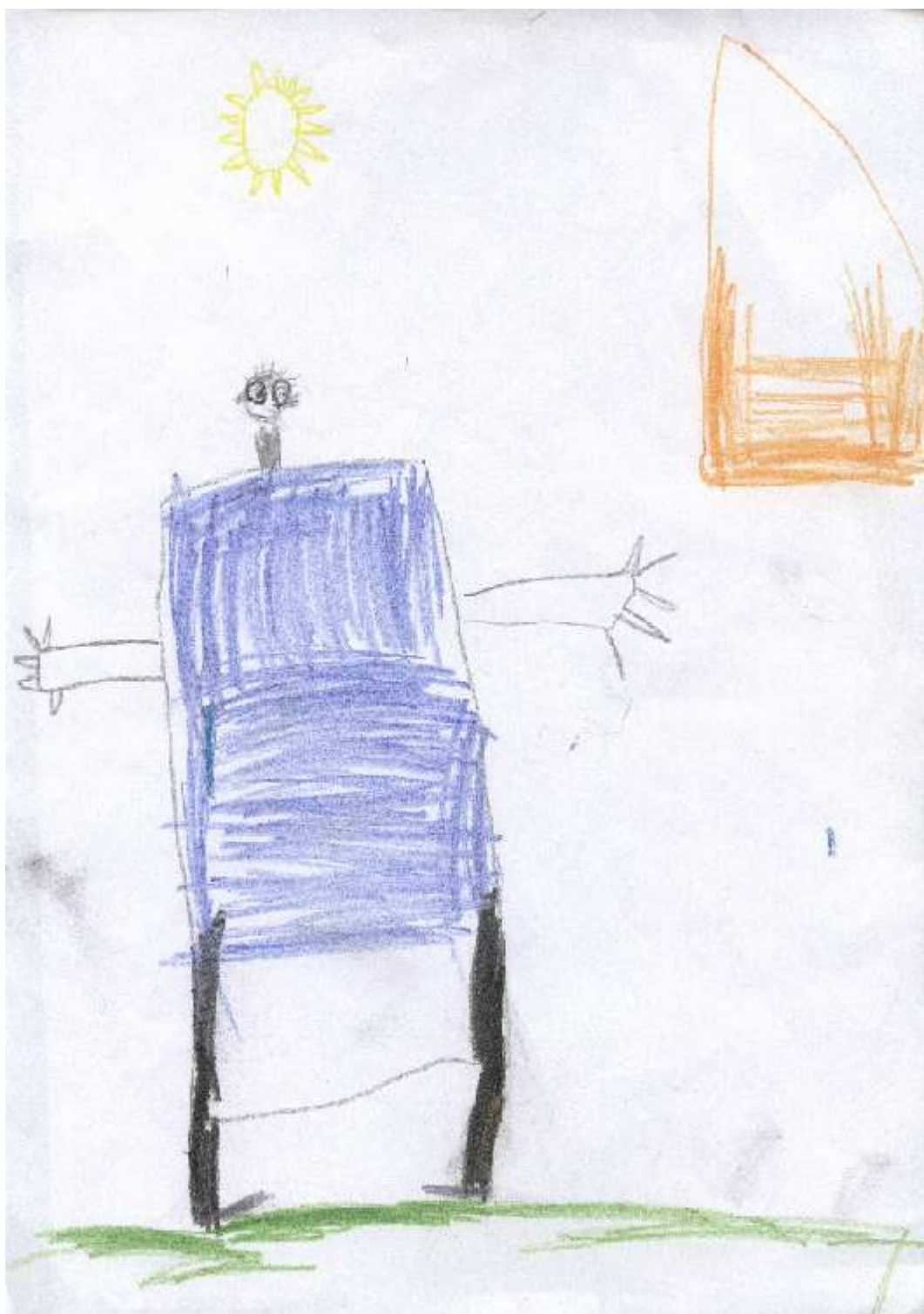
řetězu. U druhé ruky je zdeformovaný ovál s „uchem“ jako pytel. Vlevo od čerta je auto z profilu se dvěma koly. Uvnitř je pravděpodobně okénko u dveří, kde se nejspíš autor pokusil zobrazit sedačku z profilu - pravý úhel a řidiče s volantem v rukách (skoro kolmá čára na spodní linku sedačky, nad ní kolečko asi jako hlava). Obrázek je jednoduchý, námětově zajímavý a vyjádřil aktuální téma Dominikova zájmu, základní požadavek postavy byl splněn, ale promítl se do čerta. Dynamicky vedené čáry a silný tlak na tužku vypovídá o impulsivním a živém kreslíři.

Za povšimnutí stojí též kresba maminky a jejich domu, která je součástí komentáře ke kresbě čerta s autem (viz. text. příloha č. 3 k obr. č. 27), kterou jsem dostala jsou dárek k obrázku s čertem a autem.

Obrázek č. 28

byl kreslen v polovině února 2007, kdy bylo Dominikovi 5, 4 let. Úkol zobrazit lidskou postavu byl zadán všem dětem a dispozici měly pastelky. Na obrázku byla vytvořena postava s velkým „krabicovitým“ trupem obdélníkového tvaru, který je zajímavě rozčleněn na polovinu pomocí dvojího šrafování na výšku a na šířku pomocí světle modré pastelky. Původní velikost těla byla ještě skoro o třetinu delší, ale autor zřejmě v průběhu kresby všechny proporce částí těla porovnal a délku zkrátil tak, že v místě, kde tělo po úvaze končí, nakreslil svislými tahy vyčmárané dvojdimenzionální nohy. Nohám nechybí chodidla, která jsou však zvláště natočena k sobě. To spolu s přebývajícím čarou prvotně navrženého trupu vypadá, jako by byly nohy figury svázané provazem. I zobrazení dvojdimenzionálních rukou, které jsou napojeny zhruba v polovině těla a roztážené, vyvolává dojem, jako by postava vrávorla, vyrovnávala rovnováhu a bránila se pádu. Může to být také vyjádření nejistoty z něčeho (např. obavy a strach z kontaktu). Na obou rukách je pět dvojdimenzionálních prstů. Trup je od hlavy oddělen krkem, ale ta je velice malá a k tělu je poměrově v disharmonii. Jsou na ní přítomny všechny důležité detaily, jako vlasy (vyjádřené čárkami po jejím obvodu - nižší vývojová úroveň, ale vzhledem k věku autora se dá tolerovat a přítomnost ostatních detailů to vyvažuje), uši, obrovské obtažením zvýrazněné oči s panenkami, nos, ústa. Obličej vypadá ustrašen až úzkostně. Postava je zajímavě řešená pouze za pomoci světle modré a černé barvy. U rukou pouze jejich linií a nevybarveností vzniká ve zobrazení postavy přítomnost třetí barvy - bílé. A neměli bychom opomenout i krk, který je slabě vybarven černou pastelkou a tím vzniká barva čtvrtá - šedá. Obličej je jako ruce bílý. Figura stojí na zeleném pruhu trávy a v pozadí můžeme vidět pokus o zobrazení domu oranžovou pastelkou. Nad hlavou postavy (pravděpodobně muže) svítí nevybarvené slunce s trojúhelníkovitými paprsky.

Srovnáme-li obrázek čerta s tímto, je na něm patrný pokrok kreslíře ve zobrazení postavy ve výtvarném projevu.

obr. č. 28 – Dominik (5, 4)

Obrázek č. 29

byl kreslen deset dnů po obrázku č. 28 a Dominikovi bylo stále 5, 4 let. Obrázek postavy znovu kreslily všechny děti a jako výtvarný prostředek jim byly poskytnuty pastelky. Tělo figury je jako u předešlé „krabicovitého“ rázu, ale protáhlo se a zúžilo a vypadá jako šaty. Je pestrobarevně vybarvené teplým odstínem žluté, která je přecházená červenou a v oblasti ramen modrou pastelkou (čímž vzniká možná nechtíc zelená barva). Na šatech je kromě barevného

obr. č. 29 - Dominik (5, 4)

provedení ještě dekorativní hvězda, jež je také po vybarvení modrou pastelkou na žlutý podklad zelená. V oblasti ramen jsou k trupu napojeny ruce, které mají pět dvojdimenzionálních prstů, ale k celkové výšce postavy jsou krátké. K tělu jsou připojeny dvojdimenzionální nohy. Jedna vybarvená načerveno, druhá je modrá. Ukončeny jsou čtverečkem, který má pravděpodobně znázorňovat chodidlo. Ruce jsou od sebe odlišeny tak, že tlakem při kreslení černou pastelkou je po vybarvení jedna sytější černá, druhá šedivá. Hlava je opět velice malá, tentokrát bez vlasů, v obličejí s jedním okem, nosem a ústy. Trup od hlavy odděluje krk. Sytější vybarvení hlavy a krku fialovou pastelkou je velice neobvyklé. Figura stoupí na užoučkém pruhu trávy a vpravo od ní roste vysoký listnatý strom docela dobře znázorněný. Použití barev, úroveň grafomotoriky, lehká „upatlanost“ a celková výrazovost kresby vypovídá o velké energičnosti a impulzivité autora, který je možná občas skoro jako „bez hlavy“ (což by se mohlo projevit např. v zapomínání nebo i v chování - „utržený jako ze řetězu“).

SHRNUTÍ:

Na postavě z obr. 28 je oproti kresbě čerta s autem patrný vývoj ve zobrazování lidské figury, směřující kupředu, i když ve zobrazování postav není zachycen alespoň přibližný poměr tělesných proporcí, pokrok nastal např. v napojování rukou v oblasti ramen. Také u končetin a prstů, které nabyly na dvojrozměrnosti, lze shledat výrazný pokrok vpřed. Zobrazování hlavy je pro Dominika problematičtější. Ačkoliv na obr. č. 28 autor prokázal vnímavost k detailům obličeje i hlavy. Rovněž prostředí postav stojí za povšimnutí. Pokaždé je postava doplněna o nějaký objekt, což jí vytváří zajímavá prostředí.

CELKOVÉ SHRNUTÍ A POROVNÁNÍ VÝVOJE DĚTÍ VE ZOBRAZOVÁNÍ LIDSKÉ FIGURY:

Rozbor obrázků prokázal, jak je vývoj dětského vnímání a následného přenášení poznatků na papír u dětí rychlý. Stačí pár dní k tomu, aby dítě přišlo na nový fakt a projevilo to v kresbě. Zobrazování lidské figury ve výtvarném projevu není u dítěte stabilní. Dítě se občas navrátí ke starému typu znázornění, ale toto „pochybení“ vyrovná novým detailem, který se u něho před tím ještě nikdy neobjevil. Vývoj dětské kresby je ale také velice individuální

záležitostí. Všechny děti, na které je působeno, jdou ve znázornění lidské postavy se všemi jejími částmi a detaily vpřed, ale někdo o něco rychleji než jiný. U dívek se vývoj ve zobrazení postavy projevuje možná viditelněji než u chlapců a to např. tím, že často kreslí dlouhé vlasy. U hochů, který postavě dlouhé vlasy nenakreslí, si nevšimneme, že už si toto uvědomil a umí to i zobrazit, ale může nás ohromit něčím, co je přítomné v prostředí, do níž byla figura umístěna (viz. Martinova želva, Tomášovy „Létající ryby“, Dominikovo auto, pytel a řetěz čerta).

U předškolních dětí, je také zajímavé to, že každé dítě se během svého vývoje při zobrazování lidské postavy ve výtvarném projevu potýká s jinou partií nebo částí lidského těla, která mu činí problémy a dítě jim musí při každé nové kresbě čelit a překonávat je.

5. Výsledky hypotéz

Z výsledků studie vyplynulo, že:

1. Ve znázorňování postavy starších předškolních dětí (5 - 6 let) se ještě občas vyskytne postava typu hlavonožec, která se skládá z hlavy (s jednoduchým vyjádřením obličeje), trupu a jednodimenzionálních končetin. Její základ se v průběhu vývoje dětské kresby doplňuje o důležité detaily a poznatky dítěte (na příklad přibývá krk oddělující hlavu od trupu, uši na hlavě, detaily očí), končetiny (i se svými částmi - prsty, chodidla) nabývají podoby dvojrozměrnosti. Postavy mají náznak oblečení, které je ale z počátku průhledné a plošné, ale postupem vývoje nabývá oděv na objemu pomocí vyčarávání nebo vybarvení.
2. Vývoj kresby dětí je v předškolní věku opravdu velice rychlý. Dětská kresba je už během čtvrt roku schopna nabýt lepších kvalit a podstatně se rozvinout. Záleží také na dalších individuálních vlivech a okolnostech, které na dítě působí, ale výsledky této studie ukázaly, že tam, kde v začátku výzkumu dítě zobrazovalo pokročilejší typ hlavonožce, stačily tři měsíce, k tomu, aby kresba zbohatla, rozvinula se a hlavonožec zmizel.
3. Kvalita a zpracování kresby lidské figury se v provedení u stejně starých dívek a chlapců liší. Dívkami je obrázek zpracováván pečlivěji, není mačkán a „šmudlán“, oblečení postav bývá doplňováno o dekorativní vzory a dívky se více drží zadání. Oproti tomu stejně staří chlapci se

často dopouštějí toho, že doplní zadání kresby postavy o prostředí, mnohdy neobvyklé. Vzorek chlapců se od dívek také ve větší míře odlišoval volbou neobvyklých barev v obrázku.

5.1 Výsledky výzkumu

Při rozborech obrázků bylo zjištěno:

Vzhled a provedení lidské postavy se všemi jejími částmi a detaily se v průběhu vývoje dětského výtvarného projevu mění a je „nestálý“. Na kresbě dítěte mohou již dříve zobrazované části nebo detaily lidské figury chybět, ale současně se objeví nový důležitý prvek v jejím provedení a zobrazení, který prokazuje pokrok, nové uvědomění, novou formu vidění a poznání dítěte.

Dítě nemá jeden základní zobrazovací typ figury. Např. typ trupu, k němuž jsou napojeny ruce a nohy, který postavě zadává charakteristickou podobu člověka, se vyvíjí převážně z geometrických tvarů (čtverec, obdélník, kruh, ovál, kosočtverec). Jejich linie jsou v průběhu pokroku v dětské kresbě různě otvírány, deformovány, hroceny atd., až vznikne typická nejrozložitější část lidské postavy (viz. obrazová příloha č. 9, 10, 11).

Na kresbách lidské postavy dětí staršího předškolního věku se převážně objevuje figura s hlavou, trupem a končetinami, často již s krkem oddělujícím hlavu od trupu. Ale na krk někdy děti „zapomenou“ i tehdy, když už jej dříve znázorňovaly (viz. výše). Prsty na rukách jsou někde znázorněny již v plném počtu a dvojdimenzionálně, někdy jen jednodimenzionálně. Některé postavy mají prsty jen jako kolečko, lopatku s čárkami atd., někde prsty úplně chybí. Podobné je to s chodidly. Někde vycházejí z nohy jako háček jsou jednodimenzionální, někdy je jejich zobrazení dvojdimenzionální, některá jsou obutá a u některých postav úplně chybí. Detaily na obličeji bývají všechny, občas dítě „zapomene“ na uši. Téměř všechny postavy mají vlasy v účesu. Typ lidské figury hlavonožce se vyskytuje výjimečně.

Pokud děti kreslí tužkou, oblečení postav nebývá výrazně zdobné a řešené do detailů - často je tužkou nevybarvené a kresba je jen lineární. I v případě použití pastelky se někdy vyskytne jen barevná lineární kresba, ale při použití pastelky děti postavu už převážně oblékají, zdobí, barevnými plochami části oděvu oddělují.

Když dítě vybarvuje oděv, nebo větší plochy např. zdi architektury, podaří se mu někdy vytvořit dojem objemu (viz. obr. č. 4, obr. příloha č. 1).

Ukázalo se také, že vývoj ve výtvarném projevu dítěte je v předškolním období velice rychlý a děti jsou schopny udělat za krátkou dobu obrovský pokrok. To koresponduje s velkým vývojem a rozvojem všech oblastí, především v oblasti percepce, poznávání, myšlení, motoriky. Ve zpracování kresby a jejího námětu prokázaly dívky větší pečlivost než stejně staří chlapci. Jejich postavy bývají zdobnější. Obrázky chlapců jsou ale oproti dívkám „živější“ a dynamičtější (např. ve vedení čar). Rozdíl ve zpracování kresby lidské figury mezi různě starými dětmi je nápadný, což ale souvisí se zráním dítěte a jeho vývojem v různých oblastech (viz. výše). Ve zpracování obrázku se odráží aktuální fyzický i psychický stav dítěte, což může mít vliv nejen na úroveň zpracování kresby a grafomotoriku dítěte.

Často, když má dítě pocit, že obrázek začalo špatně, otočí papír na nepopsanou stranu a začíná znovu, někdy ale svůj „omyl“ ponechá a pokračuje v kresbě dál.

Děti, které umějí psát nebo se podepsat to velice často na svých kresbách dokazují. Ty které psát neumějí se ale o psaní pokoušejí. Ať skutečným přepisem písmen (bez znalosti názvu, popř. slova), nebo pokusem o písmeno bez jeho předlohy nebo pruhem čárání.

Pokud chce dítě kresbou obdarovat, často má tendence ji skládat, stáčet, rulovat.

Předškolní dítě při kresbě lidské figury, kdy zadání nezní přesně a jasně, zobrazují jako postavu jen sami sebe nebo sebe ve vztahu k něčemu nebo k někomu. Pokud nezobrazují sebe samu, je to někdo koho mají rády (i nerady) nebo kdo je nějakým způsobem zajímá. Do dětské kresby se často promítá téma nebo jen jeden jeho nějaký prvek, jenž je pro ně v dané době nejstěžejnější, nejdůležitější, nejvýznamnější, nejvíce ho zaujalo, zanechalo v něm nějaký dojem, pocit, vzpomínku a jímž se aktuálně zabývá. Potřeba zpracovat silný zážitek, dojem, pocit, může být vyjádřena prostřednictvím kresby i na úkor toho, že zadání znělo jinak.

Závěr

Při vzniku této práce jsem měla možnost nahlédnout do tajů dětských duší, což mělo za následek, vrácení se do mých dětských let, tak že jsem sáhla po krabici s vlastními kresbami z předškolního období a se zájmem jsem je porovnávala s kresbami dětí z výzkumného vzorku, což bylo velmi poučné.

SEZNAM POUŽITÉ, CITOVANÉ LITERATURY, ZDROJE INFORMACÍ

- Allen, K. E., Marotz, L. R.: Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let. Praha, Portál 2005.
- Baleka, J.: Modř – barva mezi barvami. Praha, Akademie 1999.
- Banaš, J.: Didaktika výtvarné výchovy. SPN, Bratislava 1989.
- Brožová, V., Peřinová, M.: Kreslíme, malujeme, modelujeme... . Praha, Fortuna 1994.
- Černá, M.: Dějiny výtvarného umění. Praha, Idea servis 2002.
- Davidov, R.: Kresba jako poznání dítěte. Praha, Portál 2001.
- Hazuková, H., Šamšula P.: Didaktika výtvarné výchovy I. . Praha, UK 2005.
- Jung, C. G.: Slova duše. Praha, Vyšehrad 2000.
- Komenský, J. A.: Informatorium školy mateřské. Praha, Kalich 1992.
- Piaget, J., Inhelderová, B.: Psychologie dítěte. Praha, SPN 1970.
- Schillingovi, I., G.: Řeč barev. Olomouc, Fontána, 1999.
- Šicková – Fabrici, J.: Základy arteterapie. Praha, Portál 2002.
- Uždil, J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta. Praha, SPN 1974.
- Uždil, J., Šašinková, E.: Výtvarná výchova v předškolním věku. Praha, SPN 1982.
- Vágnerová, M.: Vývojová psychologie. Praha, Karolinum UK 1997.
- Vágnerová, M.: Vývojová psychologie I. . Praha, Karolinu UK 2005.

www.pppbruntal.cz/texty/scholarita03.html (15.2.2007)

SEZNAM OBRÁZKOVÝCH PŘÍLOH

Příloha č. 1	obrázek č. 3, č. 4
Příloha č. 2	obrázek č. 6
Příloha č. 3	obrázek č. 8
Příloha č. 4	obrázek č. 9, č. 10
Příloha č. 5	obrázek č. 14, č. 15
Příloha č. 6	obrázek č. 18, č. 19
Příloha č. 7	obrázek č. 22, č. 24
Příloha č. 8	obrázek č. 1, č. 2
Příloha č. 9, č. 10, č. 11	

SEZNAM TEXTOVÝCH PŘÍLOH

Příloha č. 1	I. Záznam průběhu kresby a komentáře dětí k obrázkům č. 3, č. 9, č. 14, č. 24
Příloha č. 2	II. Záznam průběhu kresby a komentář k obrázku č. 20
Příloha č. 3	III. Záznam průběhu kresby a komentář k obrázku č. 27

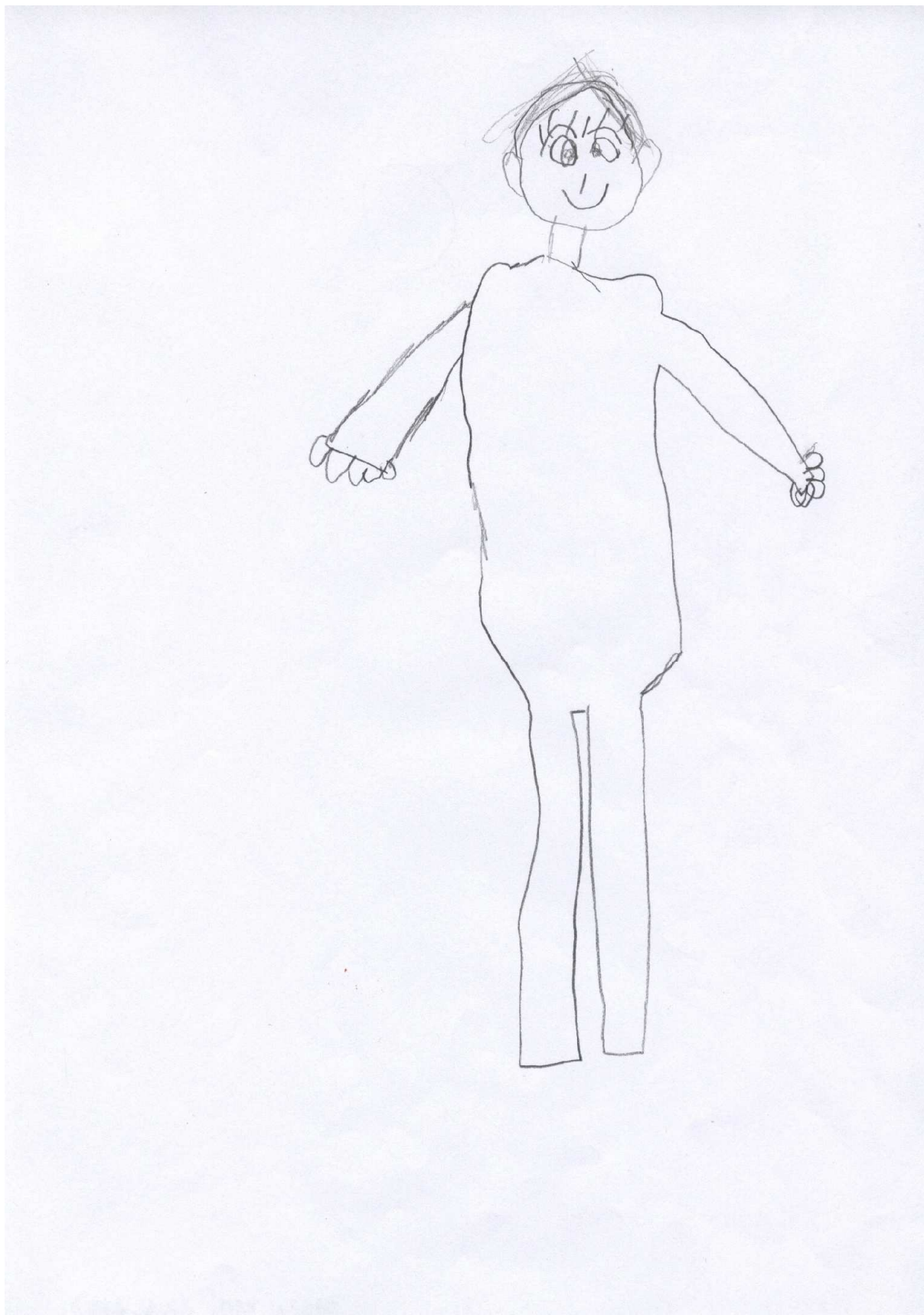
obr. č. 3 - Katka (6, 5)

obr. č. 4 - Katka (6, 5)

obr. č. 6 - Katka (6, 7)

obr. č. 8 - Martin (6, 1)

obr. č. 9 - Martin (6, 2)

obr. č. 10 - Martin (6, 2)

obr. č. 14 - Markétka (5, 8)

obr. č. 16 - Markétka (5,9)

obr. č. 18 - Markétka (5, 10)

obr. č. 19 - Markétka (5, 10)

obr. č. 22 - Tomáš (5, 8)

obr. č. 24 - Kátěnka (5, 5)

obr. č. 1 - Kátěnka (5,7)

obr. č. 2 - Kátěnka (5, 7)

TEXTOVÁ PŘÍLOHA Č. 1

I. Záznam průběhu kresby a komentáře dětí k obrázkům (č. 3, č. 9, č. 14, č. 24)

MARTIN:

1) nakreslil trávu, potom kytku

2) dům - nejprve obrys, prázdný, jen střechu začal začínávat, pak slunce, potom do domu nakreslil okna a (zeptala jsem se, co to je?) schody a dveře

+ mezitím KATKA komentovala svou kresbu: „Já namaluju Eronka.“ a začala kreslit, zeptala jsem se, kdo je to

K.: „Náš pes, ohař, šedej (ale její pes byl hnědý, zarazila se, asi si uvědomila, že ho dělá jinou barvou)...ale mi tu šedou nemáme, šedá stejně není vidět.“ (okomentovala)

- nic jsem na to neřekla, ale šedou tam děti měly, přešla jsem to

- Martin začal ke svému domečku taky něco kreslit (trochu to připomínalo psa), potom dům začal vybarvovat

3) naposledy začal kreslit postavu (hlava – obličej, tělo, nohy, ruce jako poslední)

4) udělal mraky a nakonec kapky deště

- zeptala jsem se na to zvíře (napadlo mě, že by to mohla být želva), ale nahlas jsem se zeptala, jestli to není pes

M.: „Né, to je želva?!“ a začal želvu vylepšovat

- střídavě si „hrál“ s deštěm a postavou a úplně nakonec před odevzdáním udělal k želvě: „Loužička, aby se mohla napít.“

+ Martin, v jednu chvíli mezi kreslením do ticha (chvíli potom, co Katka mluvila o Eronovi):

„Ale šedá je tady?!“ (Katce se to asi moc nelíbilo)

K.: „Ale není vidět.“

M.: „Je.“

KATKA:

- vůbec nemluvila, jen kreslila

- 1) první nakreslila obrys domu (tužkou, kterých bylo pár mezi pastelkami), „základní“ dům a k tomu se snažila o zeď (střechu? z boku, v perspektivě) - pak vzala červenou pastelku a vykreslila střechu, nakonec celý bok domu
- 2) k domu přibyla postava
- 3) Eronek, slunce, mrakY, květina, tráva
- 7) strom (+ ovoce), mrak nalevo
- 9) oblíbená hračka Erona - modrý míč na šňůrce a říkala mi, když jsem se ptala, co je to: „Já mu to takhle hážu a on za tím běhá.“

KÁTĚNKA:

- 1) nakreslila květinu na trávě, potom nebe (slunce a mrak)
- 3) postava: nejprve hlava, krk, vlasy - upozornila mě:
„To je ofina!!!“ a kreslila dál tělo, ruce (dlouho byla její postava torzem bez nohou)
- vybarvování těla
- obrázek měla nakreslený ze všech dětí nejdříve (druhá byla Katka, pak Markétka a nakonec Martin)

MARKÉTKA:

- splnila zadání a to nad rámec (nakreslila postavy hned 3 - sebe, mámu a tátu)
- 1) udělala doprostřed papíru hlavu - dovnitř obličej - oči jako kuličky - hnědé, ale pak řekla: „Já si vezmu zelenou.“ a začala ty hnědé puntíky přebarvovat zelenou, obličej začala vybarvovat růžově, pak přišlo na řadu tělo a na něm růžové „něco“ (nejspíš kytička), ruce, nohy, boty, vybarvení postavy, pak vznikla rostoucí tráva (první postava uprostřed papíru = máma)
- 2) přibývala postava při matčině levé ruce (tatínek)
- 3) postava při matčině pravé ruce (Markétka sama)
- pak nakreslila nebe a nakonec sluníčko - hnědá čára, co je u slunce je čárnutí omylem, na které sama upozornila, řekla jsem jí, že to nevádí

TEXTOVÁ PŘÍLOHA Č. 2

II. Záznam průběhu kresby a komentář k obrázku (č. 20)

- při ranních hrách a současně svačině jsem se zeptala Tomáše, který byl již nasvačený, jestli by mi něco nenakreslil, souhlasil a vypadal potěšeně
- zadání znělo: „Tomášku, nakresli mi nějakou postavu, jak nejlépe jí umíš.“
- k dispozici měl jen papír a tužku

- 1) nakreslil kolo, jako hlavu, do něj obličej (oči, pusu, nos), pak tělo, vlasy, „fousy“
- všiml si, že u stolečku naproti němu, se jeden chlapec pokoušel sfouknout svíčku a křičel na něj: „Néeee, T...! Pani učitelko.... .(a žaloval)“, byla jsem vedle něho
 - a pak ke kresbě prohlásil: „To jsou kosti!“ (čáranice v těle)
 - děti měly jít do dolní třídy na představení: „Pak to doděláme dole, až půjdeme dolu.“
 - znovu ke kresbě: „To je kometa.“ (hlava s ocasem nad postavou na jeho obrázku)
 - nakonec se podepsal
 - otočil papír na druhou stranu: „A tady napíšu BABI.“
 - udělal si linku a začal psát
 - já: „A to tě někdo naučil?“
 - usmál se a potěšeně: „Jo, babička.“ (další úsměv)
 - „A teď napíšu děda!“
 - udělal si druhou linku a začal psát, jenže nedopsal muselo se jít dolu

= druhá strana **obr. č. 20** - Tomáš (5, 6)

TEXTOVÁ PŘÍLOHA Č. 3

III. Záznam průběhu kresby a komentář k obrázku (č. 27)

- krátce před svačinou jsem přišla ke stolečku s kreslením, kde byl Dominik a zeptala jsem se ho:
„Dominiku, prosím tě, nenakreslil bys mi něco?“

„Hm.“

„Nějakou postavu, nemusíš chvátat, jak nejlíp umíš.“

- jako první začal kreslit něco, co mi postavu nepřipomínalo, tak jsem se zeptala: „Co to je?“

„Autíčko. Dveře....“ domnívala jsem se, že přeslechl zadání, ale kreslil dál; to další mi postavu také nijak nepřipomínalo, zeptala jsem se tedy: „A tohle? To je zvířátko?“

„To je čeeert a má zetěz.“

„A to je všechno, nebo něco přiděláš?“

„Jo, zetěz. A tohle je pytel.“

„A co v něm je?“

„Děti.“

„Kreslim kalhoty a kožich... a tohle je krček. Můžu si jít už hrát s klukama?“

„Ano, děkuju ti.“

- kresbu docela prožíval, nejprve udělal „holé“ tělo a pak ho začáral, měl ji hotovou za pár minut a šel pryč, ale hned se zase vrátil, zapomněl na stole obrázek, který nakreslil před tím

„To je máma.“ (řekl sám od sebe)

„A to je váš dům?“

„Ano.“

„A naše tráva.“

„A tohle?“ (myslela jsem oranžové čáry překrývající obrázek)

„To jsem jenom psal. ... To je pro vás,“ a kresbu mi podával.

Dominik (5, 1)

